

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 22 Volume: 5 Issue: 22

Yaz 2012 Summer 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMAN ÂGÂH PAŞA'NIN "PÂRESİZ" REDİFLİ KASİDESİ

"OSMAN AGÂH PASHA'S THE QASIDA OF PARESIZ "

İlyas KARSLI*

Özet

Bu çalışmada, 1906 yılında vefat etmiş olan Osman Agâh Paşa tarafından yazılan ve daha sonra Trabzonlu Emin Hilmi tarafından şerh edilen "Paresiz" redifli kaside inceleme konusu yapılmaktadır. Şair ve edip olması hasebiyle Emin Hilmi'nin, eseri kimi zaman şiir ve beyitlerle kimi zaman da ayet ve hadislerle donatmış olması eserin önemli özelliklerinin başında gelmektedir. Kaside, yazıldığı devrin insanının içerisine düşmüş olduğu ahlaki durumu örneklerle güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Biz bu çalışmada metni bugünkü alfabeyle aktararak Arapça ve Farsça beyitlerin kaynaklarını gösterdik, şiirlerin vezinlerini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca eserin baskısında tespit ettiğimiz bazı hataları tashih etme yoluna gittik.

Anahtar Kelimeler: Paresiz Kasidesi, Trabzonlu Emin Hilmi, Osman Agâh Paşa.

Abstract

In this article, it is dealt with the Qasida of "Paresiz", which was written by Osman Agâh Paşa (Pasha) died in 1906, and afterwards annotated by Emin Hilmi of Trabzon. As a poet and litterateur Emin Hilmi equipped the qasida with verses, hadiths, poems, and couplets and this is one of the most important characteristics of this work. This qasida put forth the ethical situation of that period very well with examples. In this study, we translated the qasida into modern Turkish alphabet and indicated the sources of Arabic and Persian couplets. We also tried to determine poems' meters and correct the some mistakes which we determined in the existing edition.

Keywords: Qasida of "Paresiz", Emin Hilmi of Trabzon, Osman Agâh Paşa, Poetry.

Giriş

İncelemiş olduğumuz bu kaside, 1906 yılında vefat etmiş olan Osman Âgâh Paşa tarafından yazılmış ve daha sonra Trabzonlu Emin Hilmi tarafından şerh edilmiştir. "Pâresiz" redifli olan bu kaside 1325/1907 tarihinde yayımlanarak ilim ve kültür hayatımıza kazandırılmıştır. Eserin, yaklaşık bir asır önce yazılmış olmasına rağmen, zamanını aşarak günümüzü yansıtan bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Bu eserin dikkat çeken özelliklerinden biri de, onu şerh eden eden Emin Hilmi'nin de şair ve edip olması dolayısıyla, kimi zaman şiir ve beyitlerle, kimi zaman da âyet ve hadislerle, yer yer de nükte ve halk ağzı olarak niteleyebileceğimiz ifadelerle donatılmış olmasıdır.

Kaside, o devrin içerisine düşmüş olduğu ahlâkî durumu çeşitli örnekler vermek suretiyle veciz bir şekilde ve hicvederek dile getirmekte ve sosyo-kültürel durumun maruz kaldığı çöküntüden yakınmaktadır. Şârih de bunu tasvir ederken, kendine özgü anlatım

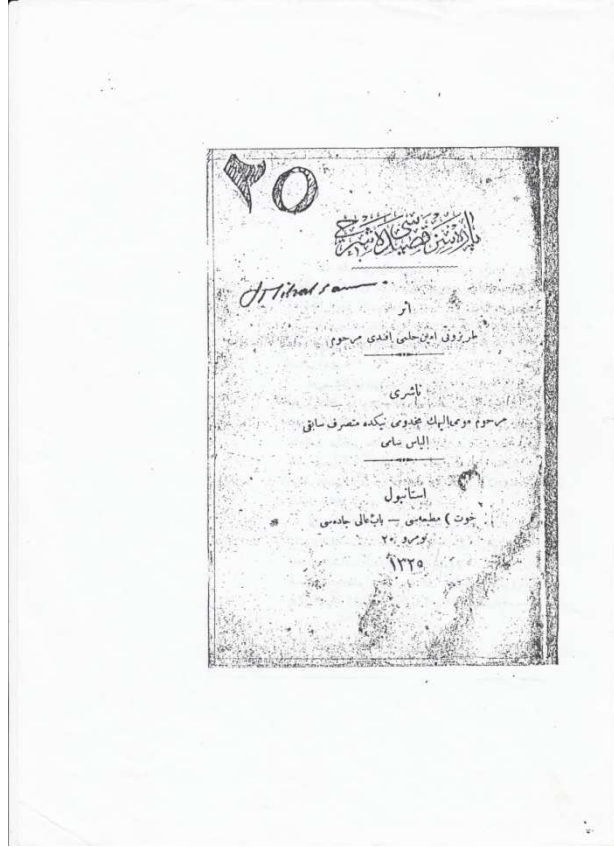
* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Öğretim Üyesi.

üslubunu kullanarak olayları daha da dramatize etmektedir. Kasideyi dikkatle okuduğumuzda, şairin, hiciv sanatını çok ustaca, kimseyi incitmeden kullanıldığını, şârihin de bu konudaki pek âlâ mâhâretini görmekteyiz.

Eser, kendi dönemi dikkate alındığında, sade bir dille olmasına rağmen, günümüz insanına ağır gelecek bir nitelik taşıyabilir. Ancak, anlaşılmayacak kadar zor bir metin değildir. Çünkü çoğu yerde kelimelerin ve tabirlerin açıklamaları da şârih tarafından yapılmıştır.

Bu çalışmada, metni bugünkü alfabeye aktararak, Arapça ve Farsça beytleri, atasözlerini, kalıp ifadeleri günümüz diline çevirerek kaynaklarını gösterdik, şiirlerin vezinlerini tespit ettik. Âyetlerin meallerini verdik, hadislerin kaynaklarını belirterek tercümesini yaptık. Ayrıca, eserin baskısında göze çarpan bazı hataları da tespit ederek, gerekli tashihleri yaptık ve dipnotlar ekledik.

Bu çalışmanın, alanla ilgilenenlere, sosyolojik ve kültürel alanlarda mukayeseli çalışmalar yapmayı düşünenlere katkı sağlayacağı ümidini taşımaktayız.

Trabzonî Emîn Hilmi Efendi Merhûm
Nâşiri: Merhûm mûmâ ileyhin mahdûmı Niğde Mutasarrıf-ı Sâbıkı İlyas Sâmi, İstanbul
Uhuvvat Matba'ası-Bâb-ı 'Âli Caddesi numara: 25, 1325/1907

İFÂDE-İ MAHSÛSA

Tersâne muhâsibesinden ikinci sınıf ketebesinden bulunduğum sırada irtihâl-i dâr-i bekâ eden sâhib-i eser merhûm pederimin bilâ fâsıla ağlayarak yazdığım âtîde münderic terceme-i hâlini eski Tercümân-ı Hakikat cerîde-i mu'teberesinin 1905 numara ve fî 3 Muharem sene 302 târîhli nüshasıyla neşr ve i'lân olunduğu günün ferdâsı akşamı idi.

Bahriye nâzırı müteveffâ Hasan Hüsnî Paşa beni evvel zamân ikâmet itdiği Cibâli civârına vâki' Haydar Mahallesindeki konağına yâver-i mahsûsıyla bi'l-celb merhûm mûmâ ileyhın irtihâli memleket için zâyî'âtdan bulunduğı mukaddemesiyle kibârâna ta'ziyeden sonra merhûmun henüz tab' olunmayan âsâr-ı kalemiyyesini taleb ve matbû'ât ve edebiyât ile iştigâl bundan sonra müntic-i melâl olacağından yalnız vazîfemle meşgûl olmaklığım lüzûmunu teblîğ eyledi.

Ol vaktler İstanbul hayâtının pek mübtedîsi bulunduğum cihetle teblîğ-i vâki'un sebeb ve hikmetini anlayamayarak merhûmun ziyâ'-ı ebedisini müte'âkib kendisi için câlib-i rahmet olacak zâde-i tab'nın tab' ve neşr edilmeksizin elden çıkarılmasını hamiyetim ve pederime olan muhabbetim tecvîz edemeyeceğı gibi buna merhametleri de kâ'il olamayacağına bâ-husûs merhûmun iffet ve istikâmetine inzimâm eden sehâveti cihetiyle pederinden mevrûs emlâk ve 'akârın a'zamını satub yiyerek vukû'-i irtihâline ve benim ma'âş-ı hâzırım ise emr-i i'âşeleri 'uhdeme teveccüh eden 'âile-yi kesîrenin idâresini te'mîn edemeyub yazıcılıkdan başka san'atım olmadığından geçinmek için pederimin eserine ittibâ'en çalışmağa mecbûr bulunduğuma mebnî bu teklîfden ferâğat buyurması için müteessirâne bir sûretde yalvarmağa başladım.

'Asrî ricâlinin en zekîlerinden bulunan müşârun ileyh yâ safvet ve nezâhetle tâ a'mâk-ı rûhumdan çıkan istirhâmâtdan müte'essir olarak veyâ teblîğ-i mebhûsun hikmetini anlayamadığımı teyakkun iderek hikmet-i mebhûseyi îzâh eder bir tavr ile "*Cânım âsâr-ı mezkûreyi zâten şu sırada tab' ve neşr itdiremezsen çarçabuk sûretlerini çıkart da asıllarını bana getir.*" dîdi.

Onun üzerine sebeb-i talebi derk ve irâ'e buyurulan nezâket ve suhûlete teşekkür ile yanından çıktım.

Bundan beş sene evvel müteverrimen vefât eden yegâne birâderim 'Âsım Bey merhûm ile gece ve gündüz çalışarak âsâr-ı mezkûrenin bir nüshasını ihrâc ile asıllarını ahîren dahi vuku'-bulan taleb ve te'kîd ve hattâ tehdîd üzerine bi'z-zarûre nâzır-ı müşârun ileyhe teslim ve i'tâ ve ehibbâdan ba'zıların ta'lîm ve tavsiyeleriyle nesh-i müstehrece-i mebhûsede bulunamayacak bir mahalde ihfâ kılınmışdı.

Bilmem âsâr-ı mezkûrenin te'kîd ve tehdîdsiz verilememesinden mi yoksa tabî'î nazar-ı mütâla'adan geçirilen münderecâtı celb-i iğbirâr eylediğinden mi nâzır-ı müşârun ileyh teslim-i âsârdan az sonra me'mûriyetimi idâre-i mahsûsa tahrîrât kalemi baş kitâbetine tahvîl eylemiş ve daha sonra da mezkûr baş kitâbeti lağv ile açıkdâ kalmaklığım sebebiyyet virmiş idi.

Ahîren onunla da kanâ'at idilmeyub tâ Bitlis mektubculuğuyula Dersa'âdetden çıkarılarak ve yalnız Bitlis'de üç sene kalabilip diğêr mahallerde iki seneden ziyâde bırakılmayarak İşkodra, Kastamonu, Diyarbakır, Musul, Süleymâniye, Mardin mektubculuk ve mutasarrıflıklarında dolaşdırıldıktan sonra, Urfa'da bulunduğum sırada lehu'l-hamd ve'l-minne şâhid-i dil-ârâ-yı meşrûtiyyet 'arz-ı çehre-i vuslat eylemiş ve artık peder-i merhûmun mezkûr gazetede münderic terceme-i hâlinde gösterilen âsârının tab' ve neşriyle rûhî için rahmet isticlâbı ve daha doğrusu oğulluk vazîfe ve vecîbesinin îfâsı zamânı hulûl etmiş idiye de o esnâda Urfa'da ve on bir ay evvel nakl buyurulduğum Niğde Sancağında matba'a olmadıktan başka bir koltuğa iki karpuz sığmaz mesel-i Türkîsince oralarda bununla iştigâle meşâgil-i me'mûrede mûmâna'at eylediğinden ve bu kerre infisâl ile Dersa'âdet'e gelindiğinden, boş zamânımdan bi'l-istifâde bi-mennihî Te'âlâ vazîfe ve vecîbe-i mezkûrenin icrâsına mübâşeret kılındı. Fakat

"Pederim ravza-i ridvân be-du kündem be-furuht

Nâ-halef bâşem eger men mecû-yi mefrûşem."¹

¹ Babam, cennetin ridvanına iki oğlunu verdi, bende vermezsem hayırsız evlat olurum.

beyti mazmûnunca mâl ve diyâra 'adem-i i'tibâr bize pederden mevrûs bir hal idüğüne ve merhûmun mevcûd "*Me'a Münşe'ât Dîvânı*" hâl-i hayâtında tab' ve neşr etdirdiği âsârın iki misli olup masârîf-ı tab'iyyesine kifâyet idecek akçem bulunmadığına binâen, âsâr-ı mezkûre dört kısma ayrılıp şimdilik en küçük eseri olan ve Ziyâ Paşa merhûmun Zafer-nâmesi tarzında yazılmış bulunan şâ'ir-i şehîr Trabzonî Âgâh Pâşâ merhûmun "*Pâresiz*" redifli kasîdesi şerhi ve bundan sonra da "*Muhâkeme-i İdbâr ve İkbâl*" risâlesini ve müte'âkiben "*İstiğfâr-nâme*" ve "*Durûb-i Emsâl*"'ini ve dördüncü def'ada Münşe'ât ve Eş'ârı "*Külliyât-ı Münşe'ât ve Dîvân-ı Hilmî*" nâmı altında tab' ve neşr olunacaktır. Ve mine'llâhî't-tevfîk.

Merhûmun mahdûmu
Niğde Mutasarrıf-ı Sâbıkı
İlyâs SÂMÎ

Eski Tercümân-ı Hakikat gazetesinin 1905 numaralı ve 3 Muharrem sene 302 tarihli nüshasında şöyle yazılmış idi.

ŞÂ'İR-İ MÂHİR TRABZONÎ EMÎN HİLMÎ EFENDİ

Ma'lûmdur ki 'asrımızın ser-âmedân-ı şu'arâ vü münşiyânından Trabzonî meşhûr Emîn Hilmî Efendi geçen gün ikmâl-i dîvânçe-i "ömr-i müste'âr" itmiş idi.

Şâ'ir-i merhûmun terceme-i hâl varakasıyla hâtîme-i eyyâmının bir eser-i hazîni olmak üzere söylediği târîh-i sâl-i cedîd ferzend-i fezâilmendi İlyas Sâmî Bey Beyefendi tarafından matba'amıza ihdâ olunmakla ikisi de bervech-i zîr derc ve tezbîr kılınmıştır.

"Sabâvetinden beri mübtelâ olduğu kalb 'illetinden rehâ-yâb olamayub, geçen Zi'l-hicce'ti's-şerîfenin onbeşinci Pazar günü irtihâl-i dâr-ı bekâ ile mahdûmî bulunduğum için sâde beni değil bütün kendisini tanıyan ve câmi' olduğu ahlâk-ı hasenesini bilenleri dağdâr-ı te'essüf-i bî-intihâ eden Bahriyye Nezâret-i Celîlesi Mektûbi Kalemî Müdîri ve Matba'a-i Bahriyye Nâzırı pederim Trabzonî Emîn Hilmî Efendi 'âlem-i edebiyât ü me'ârif pek çok hizmeti sebk itmiş fudalâ-yı münşiyândan ve şu'arâ-yı nâdireti'l-akrândan bulunması cihetiyle okuyanlardan rahmet taleb ve emeliyle ber-vech-i zîr karaladığım terceme-i hâlinin merhûmun o hizmetine mükâfâten cerîde-i ferîdelerinin bir köşesine dercini niyâz eylerim.

Merhûm 1247 târihinde el-Hâc 'Âlemdârzâde Hacı 'Ârif Efendinin sulbünden Trabzon'da kadem-nihâde-i mehd-i vücûd olub, orada büyümüş ve zamânının meşâhîr-i 'ulemâsından dayısı müteveffâ Hoca el-Hâc Pîr Efendiden tahsîl-i 'ilm ü 'irfân ve nihâyet-i ömrüne kadar mütâlâ'a ve te'lîf ile imrâr-ı zamân eylemiş bir zât-ı ma'ârif-simât idi.

'Arabî ve Fârisî lisânını Türkçesi kadar belîğ konuşur idi. Te'lîfâtından Muhâkeme-i Ye's ü Emel ile me'a Münşe'ât bir kıt'a *Dîvânını* tab' ve neşre muvaffak olmuş ise de şimdi mezkûr Dîvânın hâvî olduğu âsârdan daha ziyâde yâdigâr ile *İstiğfâr-nâme-i Hilmî* ve *Muhâkeme-i İdbâr u İkbâl* ve mevzûn *Durûb-i Emsâl* nâmlarıyla başlanılıb yarı kalmış üç kıt'a risâle-i nefise bırakmıştır ki bunlardan âsâr-ı mezkûreyi Eş'âr-ı Mütebâkiyye-i Hilmî nâmiyle hemen tertîb ve tab'a ve yarı kalan resâil-i mezbûreyi dahi merhûmun rûhuna hizmet gayretiyle 'acizime bakmayarak ikmâl ve neşre çalışacağım.

Merhûm, devlet ve milletine pek ziyâde hizmet eylemiş esdikâ-yı bendegândan idi. En evvel, ya'ni 1265 târihinde Trabzon eyâleti vâlîsi Hayreddîn Paşa merhûmun dîvân kitâbeti refâkatinde bulunmuş ve yetmiş iki târihinde dahi eyâlet-i mezkûrenin mülgâ meclis-i kebîr a'zâlığı inzîmâmiyle sandûk emânetine nasb ve tahvîl olunarak on sene kadar o me'mûriyetlerde istihdâm olunmuş ve şu on sene zarfında da Ordu ve Gümşhâne Sancakları kâ'immakamlıklarının me'âdin idâresinin resmen haber verilen ihtilâsâtının tahkîkine me'mûr buyurularak ihtilâsât-ı mezkûrenin meydâna çıkarılmasına muvaffak olduğu gibi, o zamân Trabzon'a mülhak bulunan Karahisâr-ı Şarkî Sancağı'nın pek karışık bir hâlde olan umûr-i hisâbiyyesinin Bâb-ı 'Âlice bâ-emr-nâme-i sâmi tedkîkine me'mûr ta'yîn buyurulması üzerine bunun dahi matlûb-ı âlî vechle islâhuna kudret-yâb olmuş idi.

Tahrîr-i arâzi ile bir hayli menâfi'-i hazîne hâsıl olacağına dâir 77 târihinde cânib-i celîl-i hükûmete bir lâyiha takdîm ettiği gibi verilen me'zûniyyet üzerine li-eclî't-tecrûbe Trabzon'a tâbî Vâkîf-ı Kebîr kazâsınca bi'z-zât ba'zı karyeleri yazıp defterini virmiş ve şu tecrûbe ile birkaç köyden hayli hâsılât göstermiş idi ki ba'de zamân tahrîr-i arâzi ile menâfi'-i hâzırının

husûle getirilmesine merhûm sebep olmuş ve yine müddet-i merkûme zarfında tahsîl-i bekâyâ ve ahz u istîsâl-i eşkiyâ gibi ba'zı hidemât-i mühimmede dahi bulunmuşdur.

Bu on seneden sonra yani 82 senesi Kânûn-i Evvelinde yeni teşkil olunan Erzurum vilâyet-i celîlesinin defterdâr mu'âvinliğine ta'yîn edilmesinden nâşî mezkûr sandûk emânetinden ve a'zâlıktan isti'fâ eylemiş ise de vatanına olan şiddet-i muhabbeti cihetiyle bir türlü Trabzon'dan ayrılıp da Erzurum'a gidemeyub 15 ay boşda kaldıktan sonra Trabzôn eyâletinin dâ'ire-i teşkilâta idhâl olunmasıyla 84 senesi Martında Trabzon mektûbu mu'âvinliğine ta'yîn ve vilâyet gazetesi muharrirliği de ol vâkt 'uhdesine ilâve kılınmışdır.

Bu me'mûriyetlerde iken fi 14 sene 85 târihinde def'aten rütbe-i sâniye ihrâz eylemiş ve her mısra'ı târih olmak üzere 86 senesi Muharremü'l-Harâmında hâk-pâ-yı şâhâneye takdîm eylediği bir kasîdeye mükâfâ'ten beşinci rütbeden bir kıt'a mecîdî nişânına nâ'il olduğu gibi mes'ele-i zâ'ilede celb-i asker gibi ba'zı hidemâtda ibrâz-ı sadâkat eylesine mebnî fi 20 Zî'l-Ka'de sene 93 târihli berât-ı âlî-şân ile tebdîlen dördüncü mecîdî nişân-ı zî-şânına muvaffak olmuşdur.

Evâ'il-i mes'elemiz burada mektûbî mümeyyizliğine bir vekîl bırakarak Batum fırka-i askeriyyesi başkâtibine ta'yîni husûsına dâ'ir makâm-ı âlî-i ser'askerîden emr-i resmî almış ise de 93 senesinde in'ikâd-ı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhîden bulunan meclis-i meb'ûsân için ekseriyet-i ârâ kazanmış ve keyfiyyet tasrîh-i ism ile bâ-telgraf Bâb-ı 'Âlî'ye dahi bildirilmiş idüğine binâ'en meb'ûsluk cihetinin tercihiyle me'mûriyyet-i mezkûreden bi'l-isti'fâ Dersa'âdet'e gelmiş ve meclisin ta'tilinden sonra dahi 'avdet itmeyüb² taht-ı riyâset-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhîde teşkil buyurulmuş olan i'âne-yi muhâcirîn encümen-i 'âlisi kitâbeti inzimâmiyle a'zâlığına bâ-irâde-i seniyye ta'yîn buyurularak 10 ay kadar da meccânen oraya devâm eylemiş ve rütbesi de hidmetine mükâfâten sâniye sınıf mütemâyizine terfî buyurulduğu gibi³ bâ-irâde-i seniyye Batum ve havâlisi muhâcirlerinin iskânı me'mûriyyetiyle Trabzon'a gönderilmiş ve bu işde 4 sene kadar birçok hidmet ve sadâkat gösterdikden sonra me'mûriyyetinin lağviyle tekrâr Dersa'âdet'e⁴ gelerek 98 senesi evâ'ilinde idâre-i mahsûsa muhâbeciliğine ta'yîn olunmuşdur. Bir müddet orada bulunduktan sonra Bahriyye Nezâret-i Celîlesi mektûbu kalemi müdürîyyeti inzimâmiyle matba'a-i bahriyye nezâretine tahvîl-i me'mûriyyet eylediği ve bu me'mûriyyetlerde görülen hidmet ve muvaffâkiyyetine mükâfâten rütbesi ulâ sınıf-ı sânisine terfî olduğu ve mezkûr me'mûriyyetlerle meşgûl bulunduğu hâlde hasbe't-tâli' me'zûnen Trabzon'da bulunduğu bir sırada zikr olunan Zî'l-Hiccetî's-Şerîfenin 15. Pazar günü 'ale's-seher kalkup sabâh namâzını edâdan sonra 'illet-i mezkûrenin 'avdet eylediğini beyân ile yine yatağa girerek istiğfâr ile iştigâlini gören hâne halkının tabîb celbini teklîf eylemeleri üzerine "Bu derde tabîb ne yapsın?" dedikten sonra yine istiğfâra muvâzebetle bir buçuk sâ'at zarfında teslîm-i rûh-ı 'âriyet eylemiştir.

Merhûm, tarîkat-ı 'aliyye-yi Nakşibendîye mensûb ve zikr ü fikre müdâvim pek kavî i'tikâdli idi ki bu i'tikâdına âsâr-ı sâ'iresiyle berâber der-dest-i tab' u neşr bulunan ve irtihâlınden bir gün evvel söylediği yüz beytden ibâret Kasîde-i Kur'âniyyesi delîl ve diyânet ü i'tikâdı iktizâsından olarak devletinin pek sâdıki bulunduğu vefâtı gecesi eline son aldığı kalemlle yazdığı her bir beyti birer târihi müş'ir Kasîde-i Muharremiyyesi şâhiddir.⁵

(Rahmetullâhi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten.)

İşbu kasîde-i belîğa Osmah Âgâh Beg Efendi'nin eseridir.

"Mûmâ ileyh ahîren rütbe-i refî'a-i mîr-i mîrânîyi ihrâz ile vefât itmekle şöreti Âgâh Paşadır"⁶

² gönderilmeyüp.

³ Batum muhâcirlerinin vuku'bulan talep ve istirhâmları üzerine.

⁴ Ordu kazâsında umûr-i iskâniyye ile meşgûl iken celb edilerek.

⁵ Emin Hilmi Efendi hakkında daha geniş bilgi için bkz, İmamoğlu, 2009: 19.

⁶ Osman Âgâh Paşa olarak şöret yapan şârihin kısa hayat hikâyesini, Son Asır Osmanlı Müellifleri şöyle anlatır:

OSMAN ÂGÂH PAŞA: Osman Âgâh Paşa, Trabzon vâlisi Haznedâr-zâde Osman Paşa'nın kavas⁶ başısı olan Mustafa Ağa'nın oğlu olup, 1247/1832 yılında Trabzon'da doğmuştur. İlk tahsilinden sonra 1266/1850 yıllarında önce kitabet⁶ mesleğine, daha sonra da gönüllü olarak asâkir-i bahriye silkine⁶ girerek İstanbul'a gelmiş ve gemi hocalığı ve kalyon kâtipliği hizmetlerinde bulunmuştur. Rus savaşı esnasında (1269/1853) kendisine hem devlet hem de İngiltere hükûmeti gümüş madalya vermiştir. Daha sonra Sakız adasına oradan da terfi ettirilerek Midilli'ye gönderilmiş ve kalyon katipliği rütbesiyle tersanede fabrikalar katibi olmuştur. Orada bulunduğu sırada Vâli Hüsni Paşa'ya intisab

KASÎDE

Vezi: *Fâ 'i lâ tün/ Fâ 'i lâ tün/ Fâ 'i lâ tün/ Fâ 'i lün*

- 1 Neş'e-bahş olmaz dile câm-ı musaffâ pâresiz
Def'-i gam itmeklige yok çâre aslâ pâresiz
- 2 'İllet-i sevdâ-yı sîm ü zerle olduk pek zebûn
Yok mudur hiçbir ilâc eyler etibbâ pâresiz
- 3 Kanda kaldı kîmyâdan bahs iden erbâb-ı hâl
Pûte-i hasretde kâl olduk ser-â-pâ pâresiz
- 4 Sikke-gâh-ı dehri itmiş gâlibâ ta'tîl çarh
Yoklasan gencîne-i Kârûn u Dârâ pâresiz
- 5 Yok mudur bir ma'den-i himmet ki kılsun bezl-i cûd
Kaldı zîrâ ceyb-i efrâd-ı berâyâ pâresiz
- 6 Nukre-i dâğ-ı esefden başka yok ser-mâyesi
Kâse ber-kef devr ider gerdûn hattâ pâresiz
- 7 Pârelensek yok veren bâd-ı hevâ bir pâre nân
Neylesün ehl-i şikem kaldıkça âyâ pâresiz
- 8 Kırmasun seng-i kazâ mir'ât-i ikbâlin hele
Gösterir hep kendini yâr u ehîbbâ pâresiz
- 9 Sâmi'inin yok ise zımnında nef'i kıl sükût
Dinleyen olmaz sözü'n vahy olsa hâşâ pâresiz
- 10 Çeşm-i rağbetden düşersen 'ayn-ı nakd-i nâ-sere
Cilvesi Hakkın bu yâ kalsan kazârâ pâresiz
- 11 Hiç isâle eyleme eşk-i niyâzı boş yere
Bu sulara dönmüyor dülâb-ı dünyâ pâresiz
- 12 Cemre düşmüş sanki dehrin kîse-i sâ mânına
Mâh u sâli 'âlemin geçmekde zîrâ pâresiz

ederek onun tavsiyesiyle binbaşı rütbesiyle Fırka-i Zabtiyye âzâlığına, daha sonra da Hüdâvendigâr, Hicâz ve Prizen vilâyetleri alaybeyliğine atanmıştır.

1294 (1877)'de İstanbul'da Meclis-i Fırka âzâlığına, daha sonra, Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Kosova, Haleb, Selânik, Manastır Ankara vilâyetleri alaybeyliğine ve kumandanlığında bulunmuş ve Mir-i mîrân rütbesini ihrâz eylemiştir.

Emekliye ayrıldıktan sonra, eşinin doğum yeri olan Ankara'da ikamet etmeyi tercih etmiştir. Orada yerli hüküme geçtiğinden, yedi sene Meclis-i İdâre âzâlığında bulunmuştur.

20 Muharrem 1324 (14 Mart 1906) tarihinde vefat etmiş ve Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nin civarındaki kabristana defn edilmiştir.

Âgâh Paşa'nın, "Bülbülname" başlıklı bir manzum risalesiyle, "Divân-ı Eş'âr"ının olduğu ve bunların bunların eşi yanında bulunduğu ve basılmadığı bilinir. Şiirlerinden sadece bir kısmı Ankara Matbaasında bir risâle halinde basılmıştır. Şiirleri hekimâne ve tasavvüfidir. Bütün hayatı zabtiyelikle geçen Âgâh Paşanın şiirleri, hayatını şiir ve edebiyet çevrelerinde geçiren zevatın şiirlerinden daha güzeldir. (Bkz. İnal, 1999: I/ 64-65. Eser tarafımızdan sadeleştirilmiştir.)

- 13 Ez-kazâ bir zâlimin mağdûru olsak derde bak
Eylemez hükkâmı 'asrın fasl-ı da'vâ pâresiz
- 14 Yeğdir ölmek çekmeden bâr-ı girân-ı imtinân
Koymasun bir ferdi sağ oldukça Mevlâ pâresiz
- 15 Masraf ister kabre dek hattâ kişi ba'de'l-memât
Olmuyor mahmil-keş-i tâbût-ı mevtâ pâresiz
- 16 Kanda varsa kayd-ı gamdan bî-nevâ olmaz rehâ
Tengnâ-yı habs olur insâna her câ pâresiz
- 17 Hep fesâd-âlûdedir sarrâf-ı kevnin defteri
Son hesâbı kor seni 'anhâ vü minhâ pâresiz
- 18 Kırbası boynundan eksik olmasun tâ haşre dek
Bir içim suyu dirîğ itmekde sakkâ pâresiz
- 19 Çârsû-yi kâbiliyyet gâlibâ der-bestedir
Kaldı hep kâlâ-furûş-ı mülk-i ma'nâ pâresiz
- 20 Âlet-i tahsîl-i dînârdır elinde sübhası
Sanma devrânın çeker sûfisi esmâ pâresiz
- 21 Bir hayâl-i hâb ile olsun bulurduk tesliyet
Şeyh Efendi eylese ta'bîr-i rü'yâ pâresiz
- 22 Kanda varsun Rûmda pulsuz kalan bir ehl-i dil
Hıttâ-i Îrâna git âncâ vü încâ pâresiz
- 23 Himmet ister yoksa lâfî neylesün dil-teng-i gam
Merdüm-i me'yûsa kâr itmez tesellî pâresiz
- 24 Kâbil olsaydı kazanmak bir hevâyî i'tibâr
Mâlnı halkın iderdik belki yağmâ pâresiz
- 25 Tek değılsin korkma Âgâh yoklasan gerçi çıkar
Asrımızda ekseri a'lâ vü ednâ pâresiz.

Mûmâileyh Trabzoniyyü'l-asl olup ibtidâ silk-i celîl-i askerîye dehâletle bir hayli müddet tersâne-i âmirece keştî-süvâr-ı hüsn-i hidmet olmuş ve mu'ahharan zabtiyye silkine tahvîl-i meslekle bi'd-defe'ât meclis-i idâre-i zabtiyye a'zâlığında ve birkaç alaybeyliğinde bulunarak zabt-ı devâ'irkâr-ı âgâhî vü rü'yet eylemiş olduğu hâlde hasbe'l-kader şimdi boşda kalmıştır.

Kendüsünün cüz'dân-ı hayâlî mücevherât-ı kemâlât ile mâlî ise de kîse-i mâlîsi şu aralık zer ü sîmden hâlî bulunmak mülâbesesiyle redîfi "*pâresiz*" olmak üzere tanzîm eyledikleri kasîde-i belîğ egerçi Türk lisâniyle mütekellim bilâdın kâffesinde geçeceği pâreli pâresiz herkesin anlayabileceği yolda ve bir sûret-i vâzihada vaz'-ı sikke-i inşâ olunduğu vehleten anlaşılır ise de mâlik-i ibn-i dînâr-ı kemâlât olanlar nazârında hafî olamayacağı üzre kasîde-i mezkûrenin silsiletü'z-zeheb münderecâtı zümre-i bâd-ı bedestân için ser-mâye-i tesliyyet-i müteselsile olacak bazı mezâmîn ü nükâtı cami' olduğundan ve şu mezâmînün lâyıkıyla tefsîr edilmeksizin kâlib-ı iz'ân-ı 'umûmîde nakş-pezîr-i takarrür

olamayacağı "ke'l-fizzati'l-beyzâ"⁷ hüveydâ idüğinden nef'an-li'n-nâs⁸ âcizâne şerhine ibtidâr kılındı.

Matla'

Neş'e-bahş olmaz dile câm-ı musaffâ pâresiz

Def-i gam itmeklige yok çâre aslâ pâresiz

Neş'e: "neş'ete'l-âhirete ve'l-ûlâ"⁹ âyet-i kerîmesine nazaran fi'l-asl yeniden peydâ olup vücûda gelmek ma'nâsına ise de zümre-i üdebâ bunu neşve kelimesi makâmında hamr u 'arak gibi mükeyyifâtın te'sîriyle hâsıl olan ser-hoşluğa ıtlâk ediyorlar.

Neş'e-bahş : Vâsıf-ı terkîbîdir. Ser-hoşluk virici demektir. Neşve-bahş denilmiş olsa ashâb-ı mütale'aya daha ziyâde keyf vermiş olurdu.

Dil: Cirmi(kıt'ası) sağîr ve cürmi(günâhı) kebîr olup, Türkçede zebân-zed olan ağızımızdaki dil değil, Fârisîde gönül demektir.

Câm: Yanlış bir ma'nâ vererek çam devirmeyelim, burada pencerelere takılan şişe ve balkonlarda türeyen mîşe olmayıp, kadeh ma'nâsınadır.

Musaffâ: Mukaffâ vezninde, sâfî kılınmış olan şey'e dirler. Bu takdîrde, "câm-ı musaffâ", yunmuş, yıkanmış bir kadeh ma'nâsını âyîne-i fehme aks itdiriyor ise de burada zikr-i mahal irâde-i hâl karînesiyle mecâz vardır ki, kadehin zikriyle, şarâb ve rakı veya diğer meşrûbât-ı mükeyyife murâd olunmuş oluyor.

Pâre: Yâre vezninde bir kelime ise ma'nâsını bilemedim. Ayıp değil a! "Kişi noksânını bilmek gibi 'irfân olamaz" mâ-sadakınca, bu kelimenin ma'nâsını bilememekdeki noksânımın 'ayn-ı 'irfân 'addolunması ehl-i insâfın mürüvvetine terk olunur. Fakat mâdemki kasîdenin şerhi murâd olunmuşdur, buna da benzetme veyahud ashâb-ı vukûfdan öğrenme tarîkiyle bir ma'nâ verilmek icâb ediyor. Hattâ, çizme ne olduğunu bilmeyen bir köye dere vâsıtasıyla bir tek çizme gelip, sekencesinden birinin eline geçer, o da acabâ bu nedir deyü bi'lücmle komşusuna gösterir. Gösterir ama, hiçbiri bunu bir şey'e benzetemeyüb, nihâyetü'l-emr mezkûr çizmenin ne olduğunu anlamak için uzak diğer bir karyede ahvâl-i 'âleme vukûfu bulunduğunu zâten işitdikleri bir pîr-i sâl-hordeye mürâca'ata mecbûr olurlar ve ale'l-ittifâk teşmîr-i sâk ile gidip pîr-i merkûmu bulurlar ve çizmeyi bi'l-irâ'e ne olduğunu su'âl ile kadem-i fehmi altına korlar. O da ne 'aceb bu kadar şey'i bilemediniz 'it'âbiyle bilâ-te'emmül kazma gılâfı değil midir diyerek ve güyâ hall-i mu'ammâ ederek ashâb-ı mürâca'atı bi'l-iknâ' geriye döndürür. Fakîrce de pârenin ne idüğü bilinmek için kütüb-i lüğâte olunan mürâca'atda kıt'a ve cüz' ma'nâsına olduğu anlaşılmuş ise de, kuruşun kırk cüz'ünden birine ıtlâk olunduğuna dâ'ir "زاد في الطنبور نعمة أخرى"¹⁰ hükmünce görülen bir ta'bîr-i pîş-tahte-i zihne îsâl-i sadâ-yi idrâk edemedi. Çünkü arada bir de kuruş lafzı sâhil-i deryâ-yı me'ânîden cûş u hurûşa gelmiş olduğundan bu bâbda tahkîkât-ı mükemmele icrâsına lüzûm görünmekle ve "المعنى في بطن الشاعر"¹¹ delâletiyle bu lafzın ma'nâsını nâzım-ı edîbi elbette bi'l-etrâf bilmek lâzım geleceği bedîhiyyâtdan bulunmağla binâberîn mûmâ ileyhe mürâca'atla pârenin tervîc-i merâm ve kuruşun vâsıta-i husûl-i havâyic-i zarûriyye-i enâm olur. Ne yâdigâr-i makbûl ve "فسبجانه الغني القدير"¹² daha biraz zamân evvel fülse muhtâc iken bir müddet-i kalîle zarfında bir nezâretde bulunarak şimdi mâl-i Kârûn'a mâlik olurcasına zengin görünen bir zât için ne bereketli mahsûl olduğu geç anlayış ve güç belleyiş ile fehm olunabildi. Şöyleki pâre vâkî'â "kemâ fi kütübi'l-lüğâti"¹³ kuruşun kırk cüz'ünden birine ıtlâk olunur. Ne nühâs ü sîmden mahlût olarak bi'l-i'mâl sikkelenerek eyâdî-i tedâvüle konulur bir şey olduğu gibi, kuruş lafzı da gümüş ve bakır ile karışık olmak üzre kezâlik mütedâvil bir nesnenin ism-i mahsûsu olduğu tebeyyün eyledi. Bu misillü tedâvül eden meskûkatın 'alâ-rivâyetin altından pek çok daha enva' ve aksâmı var ise de o misillü meskûkât-ı zehebiyyeye

⁷ Beyaz gümüş gibi.

⁸ İnsanlara faydalı olmak için.

⁹ Bu ifade Kur'ân'da tam olarak değil de benzer şekilde iki âyette geçer. Birisi en-Necm sûresi 47 de: وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْآخِرَى / دیگری de el-Vâkı'a sûresi 62 de: النَّشْأَةَ الْأُولَى şeklinde.

¹⁰ Tanbura bir nağme daha ekledi.

¹¹ Şiirin anlamı şairin içindedir.

¹² Ganî ve Kadîr olan Allah'ı tesbîh ederim.

¹³ Sözlüklerde olduğu üzere.

mâlikiyyet kimyâya dest-res olmak gibi bir hâl-i muhâli hayâlden 'ibâret olup mâ-nehnü fîhimiz olan bahs ise pâre ve kuruşa dâ'ir olmasına nazaran anların hulâsa-i ma'nâsını beyân ile iktifâ edilecektir. Fakat şurası da malûm ola ki, pâre kelimesi mecmû'-ı meskûkâta 'alem-i e'amm imiş, fe'fhem.

Nâzım-ı mûmâ ileyh bu tafsilâtı verdikten sonra şu vechile nakd-i şumâr-ı hitâbet oldular ki, benim şu izâhatım bir aralık bulunduğum me'mûriyetlerde gösterdiğim hüsn-i hidmete mukâbeleten aldığım ma'âşlar hakkındaki ma'lûmâta münhasır olup el-hâletü hâzihî sizin gibi mensûbiyyetsizlik beliyyesiyle boşda kaldığım ve mâ-melek-i hayâtım olarak her nem var ise anları da ez-kazâ geçende çaldırdığım cihetle şimdi pâre parça olsam bile pârenin ne olduğunu gereği gibi anlatabilmek bana göre mümkünsizdir. Pârenin keyfiyyât ü ahvâlini lâyıkiyla bilmek ister iseniz ağniyâdan birisine mürâca'at lâzım gelir. Hani söylenir ki, bir şehir-i şerîf-i Ramazân evâ'ilinde 'illet-i cû'dan bî-'ilâc ve pek aç kalan Bektâşiyândan birisi kasası mâl-â-mâl nükûd olan bir sarrâfın odasına gider de kifâf-ı nefis edecek ve iftâra kifâyet eyleyecek kadar pâre talep eder, lâkin 'âlemin mâ-sadak-ı hâli olan:

Diremdârân-ı 'âlem-râ nîst
Keremdârân-ı 'âlem-râ direm nîst¹⁴

hakîkat-ı müsbetesi hükmünce dest-i ricâsına vaz'-ı direm-i kerem edilmediğini görünce hiddetlenerek, bundan sonra orucu sen tut, diyerek dönüp gitmiştir.

İşte misâlin mümesselin aynı olmak lazım gelmeyeceğine nazaran siz de pârenin cins ve aksâmını aynen istememek şartıyla görmek arzu eder iseniz öyle bir sarrâfın odasına mürâca'at edebilirsiniz, sözüyle hatm-ı kelâm eylediler. Elhâsıl şu izâhât ve tahkîkât ve ba'zı karâ'in-i hakîkât-ı âyât ile pârenin ne olduğunu mümkün mertebe anlayıp anlatabildik zannederim.

Def': Kaldırmak ma'nâsına gelen ref' vezninde kakıvermek ma'nâsınadır.¹⁵ "الدَّفْعُ سَهْلٌ مِنَ الرَّفْعِ"¹⁵ dirler ki bir tuhaf cümle-i mürekkebedir.

Gam: 'Ayn-ı mu'ceme ile 'am vezninde gussa dîmekdir. Akrabânın vefâsızları hakkındaki kelimât-ı hikemiyyeden biri de "الْعَمُّ عَمٌّ"¹⁶ cümlesidir.

Çâre: Herkesin pâre-parça kesildiği pâre vezninde imkân ma'nâsınadır. Türkçede müsta'meldir.

Aslâ: Kat'â vezninde mürâdifî gibidir.

Hülâsa-i ma'nâ: Pâresiz sâfilenmiş bir şarâbın insânı neş'e-yâb edemediği gibi kederi gidertmeye pâresiz imkân mefkûd demektir. Çünkü, "Şartın 'ademiyle meşrûatun 'ademi lâzım gelir" kâ'idesinde pâresiz şarâb alınmaz ki neş'e bulunmuş ola ve levâzım-ıistirâhatı tedârik idecek pâre bulunmadıkça elbette insan külbe-nişin-i ahzân olur kalır.

'İllet-i sevdâ-yı sîm ü zerle olduk pek zebûn

Yok mudur hiçbir 'ilâc eyler etibbâ pâresiz

'İllet: "لا يخلوا المؤمن من العلة والقلة والذلة"¹⁷ kelâmında vâkı' olduğu gibi maraz ma'nâsınadır.

Sevdâ: Bir 'illetdir ki, ba'zı kerre insânın sebep-i mevti olur. 'İlm-i tibba vukûfum yok ise de gâlibâ kara sevdâ dedikleri 'illet olacaktır. Lâkin burada 'illet-i sevdânın zer ü sîme izâfetine bakılırsa sarı veyahud beyaz sevdâ denmekle iki yeni 'illet daha isbât etmek lâzım gelir. Çünkü sîm, gümüş ki beyaz ve zer altın ki, sarıdır. Bunlar 'illet-i sevdâ cümlesine muzâf oluyorlar. Muzâf ve muzâfun ileyh beyninde de mutâbakat şartdır. Öyle ise kütüb-i tibbiyyeye bir de beyâzlık ve sarılık 'illetleri 'ilâve olursa da bunların birer de ilâcı bulursa fenâ olmaz.

Zebûn: Zamm-ı zâl ile değil, feth-i zâl ile za'îf olana dirler.

¹⁴ Dünyada zenginlerde el açıklığı yoktur; dünyada eli açık olanlar da zengin değildir.

¹⁵ İtmek kaldırmaktan kolaydır.

¹⁶ Bu ifade Arap hikemiyyatından eksik ve hatalı olarak alınan bir bölümdür. Doğrusu: "الأخ فحٌّ والعَمُّ عَمٌّ وَالْخَالُ وَبِئَالٍ" olmalıdır. Anlamı: Kardeş tuzak, amca sıkıntı, dayı ise belâdır."

¹⁷ Mü'min; hastalıktan, yokluktan ve sefillikten kurtulamaz.

Hiç: Kıç vezninde, gâlibâ yokluk ma'nâsını ifâde ider bir kelimedir. Şu delil ile ki, hani hîçlik derecesini bulan dervîşândan bir derdmend, ekâbirden bir zât-ı hod-pesendin nezdine giderek ba'de's-selâm odanın en şerefli yerine geçi oturur. Sâhib-i hâne kibr u nahvet sâ'ikasıyla bunun şu sûretle lâubâliyâne sadr-ı meclise geçip oturuşuna canı sıkılıp, bir tavr-ı vakûrânede, siz kim oluyorsunuz, diye su'âl ider. O da biz hiçiz, fakat sormak ayıp olmasın, siz de kimsiniz, diyerek bir su'âl îrâdına tasaddî edince, sâhib-i hâne rütbe ve derecesini ve meziyyet-i me'mûriyyetini beyâna başlar, başlar ammâ merâtib-i dünyeviyyenin derece-i ûlâsını kat' u ihrâz edebilmesi daha birçok terakkîyâta muhtâc idüğünün anlaşıldığını ve bi'l-farz en yüksek bir dereceye gelse bile daha ilerisi olmayacağını ve nihâyeti hiçe netice vereceğini dervîş-i mûmâ ileyh ta'dâd ile kendisinin el'ân hiç olduğunu, ya'nî o zât-ı mütekebbirin bi'l-farz ve't-takdîr bir nice zamândan sonra nâ'il olabileceği en yüksek bir derece olan hiçe şimdiden vâsıl olmuş idüğünü zikr ü yâd eder ki, pek doğru bir mukâbele-i dervîşânedir.

"Merd-i be-her câ şevad kıssaî"

"Gird-i ez-an kıssa be-hod hisseî" (Li-muharririhî)¹⁸

"Kıssadan gussalanma al hisse", şu kıssadan alacağımız hisse-i hayriyye beşeriyet ve 'ubdiyyette kimsenin âherden farkı olmadığına ve nezd-i cenâb-ı Bâri'de ekremiyet¹⁹ "إنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ" nass-ı münîfi muktezâsınca ezhâr-ı hoş-bû-yi takvâ ile tezyîn-i gülistân-ı hâl ü şân iden zümre-i nâciyyede mevcûd olarak anlar ise ekseriyâ 'abâ-yı tevekkül ü iftikâra bürünmüş takımdan oldukları hîz-ârâ-yı bedâhet olduğuna ve kimsenin bevâtin-i ahvâli bilinemeyeceğine binâ'en 'ale'l-'umûm herkese dîde-i hürmetle ihâle-i nazar olunmak ve mâdemki siğâr-i nâs kibr ü 'azamet izhârı için olmayıp mücerred tesviye-i umûr-ı 'ibâd için me'mûriyetlere geçiriliyor. Artık o 'azametın terkiyle her me'mûr kendisini mürâca'at eden 'ibâdın hâdimi bilmek ve ashâb-ı mesâlihın tatyîb-i kulûbına çalışmak lâzım gelir.

"Dil be-dest-âver ki hacc-ı ekberest".²⁰

الناس سواسية كأسنان المشط لا فضل لأحد على أحد ولا لعربي على أعجمي ولا لأعجمي على عربي ولا لأحمر على أسود ولا لأسود على أحمر إنما الفضل بتقوى الله.²¹

hadîs-i şerîfi güzelce mütâle'a oluna.

'Îlâc: Meşhûrdur, marazın def'i için kullanılan şey'e denilir. Lisân-ı Türkîde müsta'meldir. Hani kocakarı ilâcı deyip de geçmeyelim, bunlar şehrinin birisinde bir ceriha zuhûr itse, muhallebi yedirmekle ona devâ eder ve lâzın biri hummâya tutulmuş olsa, derhal hamsi suyu içirilmekle hastalığını kestirirler ki pek mücerredir.

Etıbbâ: Tabîbin cem'idir hekîmler ma'nâsınadır. Hekîm burada hikmet bilir "رأس الحكمة مخافة الله"²² sırrını hâiz demek olmayıp yalnız alabildiğine vizite ücreti ahziyle 'ilâc eden demektir.

Hülâsâtü'l-ma'nâ: Biz altın ve gümüşsüzlük marazına uğradık, pâresiz ilâc eden hekîmler de yokdur ve kalmadı, dimekle nâzım-ı mûmâ ileyh mürüvvet-i insâniyyenin hemen ortadan kalkdığını beyân ile izhâr-ı mü'e'ssir-i esef etmek ister. Fakat dış hekîmliği nâmıyla hayli zamândan beri araba-süvar hazâkat olduğu halde kûşe-be-kûşe gezerek halkın dişlerini meccânen çekmekte olan frengi görmemiş olmalıdır ki, pâresiz 'ilâc eden yokdur demiş oluyor.

Kande kaldı kîmyâdan bahs eden erbâb-ı hâl

Pûte-i hasretde kâl olduk ser-â-pâ pâresiz

¹⁸ Adamın biri hikaye anlattı ki içinde kendine de bir hisse vardı.

¹⁹ Allah katında sizin en değerli olanınız, O'ndan en çok sakınmanızdır. Kur'ân,

²⁰ Gönül kazan çünkü en yüce hac odur.

²¹ "İnsanlar, tarağın dişleri gibi eşittirler. Hiçbir kimsenin başka bir kimseye üstünlüğü yoktur. Ne Arabin Arab olmayana, ne Arab olmayanın Arab olana, ne beyaz tenlinin siyah tenliye ve ne de siyah tenlinin beyaz tenliye bir üstünlüğü var. Üstünlük sadece Allah korkusuyladır." Halk arasında hadis olarak bilinen olan bu ifadeler, her ne kadar Deylemî'de zikredilmiş olsa bile, sahîh hadis aynaklarında bulunmamaktadır. Bkz. el-'Aclûnî, 1351: I/326.

²² "Hikmetin başı Allah korkusudur." Bu ifade bazı kaynaklarda hadis, bazılarında ise, hikmetli söz olarak zikredilir. Geniş bilgi için bkz. el-'Aclûnî, 1351: I/326.

Kande elimesi Türkîdir. Nerede dimerdir. Ha'sız kand, Arabîde şekerdir dirler. Nâ'îlî'nin :

İdince kand-i lebin hâtır-ı mezâka hutûr
Diyâr-ı Şâm'a değil Kandahâr'e dek gideriz.
Me fâ 'î lün / fe 'î lâ tün / me fâ 'î lün / fe 'î lün

beytinde vâki' olduğu gibi gâlibâ köy ma'nâsına da gelir. Semerkand ve Hûkand gibi. İşbu bilâd-ı meşhûrenin isimleri yâd edilince ve mine'l-kadîm oraları mecma'-ı ekâbir-i İslâmîyân ve husûsan Semerkand kıt'ası "Semerkand saykal-i rûy-i zemînest"²³ medîhasıyla meşhûr-i cihân olduğu hâlde şimdi nasıl bir düşmanın eline geçtikleri düşünülünce ve bu hâlde zâten İrân'ın haylûlet eylemesi sebep olduğundan ve hâlâ o haylûletin verdiği tefrika devâm etmekte idüğünden müsebbiblerinin ilâ-yevmi'l-kıyâm lisân-ı nefrîn ile yâd idilmesi her mü'min-i sahîhü'l-i'tikâd için cümle-i hamîyyet ü diyânetden 'addedilsse sezâdır.

Kîmyâ: Sîmyâ vezninde, anka gibi ismi mevcûd ve cismi mefkûd bir şey'e denilirse de tecrübe-i ashâb-ı tahkîka göre bu kelimenin ma'nâ-yı ıstîlâhîsi أولياء أمور الذين ²⁴بريء عن الفصور hazretlerinin hüsn-i nazarlarına ıtlâk olunur, fakat o nazar-ı kîmyâ eser-i duhân inhisârı gibi kâmilten mensûbâta münhasır kalır imiş, hâricden olanlar velev ki kütüb-i erba'ayı yutmuş ve ağzıyla kuş tutmuş olsalar bile nân-pâre kaptırmamak merkezinde sâ'irlere hisse çıkarılamaz imiş.

Bahs: Öldükden sonra dirilmek ma'nâsını müfîd olan ba's vezninde, teftîş tarîkıyla kelâm itmeye dirler, ba's kelimesinin bi'l-münâsebe yâd olunması şu hâtıranın zikrine bâ'is oldu, bazı yeni mösyolar ²⁵"والبعث بعد الموت حق" hadîs-i sıdk-ı tahdîsinde vâki' olan ba'sı, ne'ûzü bi'llâh inkâr iderler imiş. Bunlar gâlibâ 'ademde iken sulb ü rahm-ı mâdere geleceklerini ve işbu mahâll-i muzîkaya geldikten sonra dünyâya hurûc ideceklerini de inkâr iderler idi. Lâkin o inkâr mâni'-i sevk-i kader olmayıp, nasıl ki dünyaya geldiler, yine ba'de'l-mevt 'âlem-i 'ukbâya da sevk olunurlar.

Erbâb: Rabb'in cem'idir, sâhibler ma'nâsınadır.

Hâl: Burada mâzî ve istikbâlin arasında kalan vakt-i hâl demek değildir. Nâzım-ı mûmâ ileyh erbâb-ı himmetin nerede kaldığını cüstücû idiyor. Me'ahâzâ:

Harîfân bâdehâ hordend u reftend
Tehî hum-hânehâ kerdend u reftend.²⁶
Me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / fa 'û lün fa 'û lün

mâ-sadakınca bâde-i himmeti tamâmıyla nûş ve humhâne-i âlem-i fânîyi ferâmûş ile onlar atlarına binip diyâr-ı Amed'e gittiler, bakıyyeten tereke-i eslâf olmak üzre cerîdetül-kassâm ahlâk-ı ekâbirde mukayyed kalan ne kadar eşyâ-yı himmet var ise o da hep mensûbâta inhisâr ediyor ki, zikri güzerân itmîşdir, mürâca'at oluna.

Pûte: Kuyumcuların gümüş eritmek üzre toprakdan ma'mûl olarak isti'mâl ettikleri bir zarfın ismidir. 'An-asl lügât-ı Fârisîden ise de Türkîde de müsta'meldir.

Hasret: Gâlibâ elinden giden nesneye kemâl-i ârzûsundan dolayı gamnâk ve müte'essif olmak ma'nâsınadır. Dünyâda a'mâl-i sâlihâsız âhirete gidenler için kıyâmete yevmü'l-haşre dahi tesmiye olunmasındaki hikmet te'emmül oluna.

Kâle: 'Arabîde "dîdi" ma'nâsını ifâde eden ve aslı "kavl" olması hakkında beyne'l-mu'arrebîn kîl ü kâl eksik olmayan fi'l-i mâzî değil, burada kal'den (قال) galat olarak eritmek ma'nâsına olmalıdır. Nâzım-ı mûmâ ileyhın mısra'-ı evvelde kalmadı, burada kâl kelimelerini cinâs-ı hattî olarak îrâd eylemesi zâyi-'i bed'îyye-i şî'riyyedendir ki, letâfeti gayr-i münkerdir.

Ser-â-pâ: Şâ'irin iş bu:

Ser-â-pâ dîde-bândır kemerin 'aşkında âşıklar
Kaçırma sevdiğim kâlâ-yı vaslın sonra şişlerler.
Me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün

²³ Semerkand, yeryüzündeki en parlak yerdir.

²⁴ Kusurlardan uzak olan velîler.

²⁵ Öldükten sonra diriliş gerçekleşecektir. Öldükten sonra dirilmek hakır.

²⁶ Erkekler şarapları içtiler ve gittiler bütün evleri boşalttılar ve gittiler.

beytinde vâki' olduğu üzere, baştan ayağa kadar demektir. "Ser-tâ be-pâ" nın başka nev'idir. Ser'in 'Arabîde mukâbili re'sdir. Nitekim Arablar ²⁷أكلت السمكة حتى رأسها dirler, "eş-şey'u bi'ş-şey'i yuzkeru"²⁸. Semek zikr olununca bi'l-münâsebe yine hâtıra gelen bir kıssanın nakli tensîb olundu. Âdemin biri bir balık alırken kuyruğunu koklamış, bunu görenler balığın kuyruğundan koklanmayıp başından koklanması lâzım geleceğini ifade ederler. O da, vâki'â iş dediğiniz gibi ise de, başı çoktan kokdu demiş imiş.

Hulâsâtü'l-ma'nâ: Başdan ayağa kadar pâresiz ve yoksuzluğun pûtesinde eriyub kaldık, nazarları 'ayn-i kîmyâ olan ashâb-ı himmetin bir gûnâ lütuflarına uğrayacak mıyız, yoksa hasret-i refâh u râhat yevm-i hasrete mi kalacaktır, demektir. Lakin şârih-i hakîr der ki:

Teslîmdir garîk-i gama görinen hemân
Elbetde bir kenâra âsâr vara vara mevc

hükmünce, kişi sabr u sebât ile bahr-i buhrân-ı zarûretde sademât-ı rûzgâra dayanıp durur ise bir gün olur ki imdâd-ı nesîm-i müsâ'id ile sâhil-i selâmete irişmek müyesser olur, o cihetle bâdbân-ı ümmîdi kapamamalıdır, fakat cenâb-ı Hakk ömr-i Nûh ve sabr-ı Eyyûb ihsân buyura, âmîn.

Sikkegâh-i dehri itmiş var ise ta'tîl-i çarh
Yoklasan gencîne-i Kârûn u Dârâ pâresiz
Fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün

Sikke: Dervîş külâhı değil, üzerine damga basılmış akçe dimektir. "Gâh" lafzının daha birkaç ma'nâsı var ise de nâzım-i dil-âgâh bununla burada mahal murâd ediyor.

Dehr: Zamândan 'ibâretidir.

Ta'til: Bazı me'mûrînin haftada sekiz gün işleri başına gelememeleri hakkında devâ'irce zebân-zed ve meşhûr bir lügat ise de, burada mutlaka işi gücü fâriğ kılmak ma'nâsınadır.

Çarh : Devr-i dâ'imî ile hareket eden gök ma'nâsınadır. Arabîde felek denir. Acîbdır ki, feleğin inklâbı dahı zarûfî iken herkes ondan şâkîdir. Hattâ Nâ'ili merhûm bile:

Me fâ 'î lün / fe 'î lâ tün / me fâ 'î lün / fe 'î lün
Felek geçürse yed-i Nâ'ilî'ye dâmânın
Seninle mahkeme-i Girdkâre dek gideriz

dimişdir.

Gencîne: Hazîne ma'nâsına idüğü mevcûd hazîne-i fikrdir.

Kârûn: Ahvâl-i habâseti isti'mâli Kur'ân-ı 'Azîmü's-şân'da mahkî olup, Hazret-i Mûsâ Aleyhi's-selâm'ın işâret-i 'aliyyesiyle yere batan habîs bir herîfin ismidir. Dünyâda emsâli nâ-bûd aġniyâdan iken beliyye-i hissetle hâk-i helâke batmış ve ilâ yevminâ hâzâ:

Fe 'î lâ tün / fe 'î lâ tün / fe 'î lâ tün / fe 'î lün
Bir gedâ-çeşm ü sehâ düşmeni buhl-âra kim
Halk hayretde kalur hisset u imsâkinden
Bulsa imkânı dellâkine hamâm içre
Kir dahi virmez idi cüsse-i nâpâkinden

zemmiyesiyle beyne'n-nâs zemm u kadh olunagelmîşdir. Zamânımızda böyle yere batacaklar pek çok ise de ümmet-i celîle-i Muhammediyyenin hasâ'isinden olmak üzere Kurûn-ı evvelîne²⁹ mahsûs 'azâb-ı dünyevî merfû' olduğundan o makûlelerin cezâ-yı seyyi'âtı âhirete kalsa gerektir. Aslehahu'llah.

Dârâ: İskender-i Rûmî'ye maġlûb olan mülûk-i İrânîyye'den bir zâtın ismidir.

Mahsûl-i beyt: Dârü'd-darb 'âlemi feleğin ta'tîl eylemesinden dolayı Kârûn u Dârâ mesâbesinde tutulan zamâne aġniyâsında bile pâre kalmamış demek oluyor. Şârih-i hakîre kalırsa, şu asırlardaki nükûd-i mütedâvile evâ'il-i zamânâ nisbet kabûl etmez derecede çokdur. Ancak Frenk metâ'na hâsıl olan hâhiş-i 'umûmî frengi 'illeti gibi 'uruk u a'sâb-ı millete sârî olması cihetiyle melbûsât ve mensûcât-ı metîne-i dâhiliyyeden bi'l-küllîye ferâgat ve havâyicden gayr-ı ma'dûd olan tezyînât-ı sefihâneye fevkal'âde raġbet olunarak kedd-i yemîn ve 'arak-ı cebîn ile kazanabildiğimiz nükûd-i memleket hep eyâdî-i

²⁷ Balığı kafasına varıncaya kadar yedim.

²⁸ Bir şey, başka bir şeyle hatırlanır (veya bir şey başka bir şeyi hatırlatır.)

²⁹ Kurûn-ı evvelîn: Önceki insanların yaşadığı asırlar. Kurûn-ı ulâ: İlk çağlar.

ecânibe kaptırılmakda olmasından nâşi cümleten "المُفْلِسُ فِي اللَّهِ"³⁰ sırrına mazhar olup kaldık, demek isterim. Zann-ı 'âcizâneme göre bu zehâbım mezheb-i ehl-i vukûf ve insâfa da muvâfıktır.

Yokmudur bir ma'den-i himmet ki kılsun bezl-i cûd

Kaldı zîrâ ceyb-i efrâd-ı berâyâ pâresiz

Ma'den: Gümüş ve altın ve emsâli cevher çıkarılan mahalle denilir ise de şimdi o ma'den kîse-i fukâradır ve me'âdin-i mevcûde ekseriyâ mu'attaldır.

Himmet: Ma'lûm hanı "*dede himmet oğul hizmet*" dirler.

Bezl : Sarf etmek.

Cûd : Cömertlik dimekdir.

Bu mısra'ın me'âline nazaran nâzım-ı mûmâ ileyh zamânede bezl-i sehâ ve mürüvvet ider bir sâhib-i himmet arıyor. Heyhât. Vâkı'â ashâb-ı himmet pek de eksik değılse de ne çâre ki o himmet duhân inhisârı gibi hep müte'allikât-ı dâ'ire-i zâtiyyeye münhasır olup kalıyor.

Ceyb: Ma'zûlînin giydikleri pantol ve yeleklerin her iki yanında pâre ve pûldan hâlî birer deliğın ismidir.

Efrâd: Tekler demekle zıdd-ı evzâcdır.

Berâyâ: 'Umum-i nâsa itlâk olunur.

Mahsûl-i beyt: Ma'lûmdur, şimdi halkın niçin pâresiz kaldıklarını da muhâkeme edelim. Eskiden vergileri az alup da sonradan tekâlif-i kesîre ile mükellef olduklarından mı, değıl, çünkü eski dediğimiz zamânki Tanzîmatdan evveldir, o zamânlarda derebeylerine verdikleri mebâliğın mikdâriyle şimdiki tekâlif-i emîriyye muvâzene olunursa, ekseriyyetin zamân-ı evvelde kalacağı bedîhîdir. Ya bir köy ağasının ednâ bir emrine itâ'at olunmaması bahânesiyle kıyılan canlar sana caba. Sâye-i saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye'de ahâlînin râhatı mertebe-i kemâlde ise de ta'ayyüşçe başlıca idârelerini taht-ı tazyîke alan şey nakli meta' u erzak için vücûb u vücûd-u gayr-i münker olan turuk u mevâridin ve san'at ve ticaretin fikdânı mâddesi idüğü inkâr kabul etmez bir râddeye geldiğı halde, henüz ol bâbda bir çâre-i serî' tedârîki vazîfedârânınca düşünülememekte idüğünden inşâ'ellâhu te'âlâ 'ahd-ı karîbde şu maksadın çehre-nümâsı sâha-i zuhûr olmasıyla zucret-i memleketin mündefi' olması ümmîd-i kavîsi herkes için medâr-ı tesliyyet olmaktadır.

Nukre-i dağ-ı esefden başka yok ser-mâyesi

Kâse ber-kef devr ider gerdûn hattâ pâresiz

Nukre: Zamm-ı nûn ile, gümüş dirler imiş, kimde var ise mâ'nâsını o düşünsün.

Dağ: Tağ vezninde, kızgın demir ile vücûd-i insan ve hayvana basılan nişan ve damga.

Esef: Hüzn ve keder ki, Türkîsi kaygudur.

Ser-mâye: Daha yakında sedd ü bend idilmelerini gazetelerin bar bar bağırdıkları ker-hâneler ıstılâhât-ı fuşşiyyesince oralarda isti'mâl etdirilen fâhişelere itlâk olunur imiş, ne büyük rezâlet. Fakat burada ser-mâyeden garaz, ticaret için kullanılan ve kârgâh-ı dâd u sitede vaz' olunan pâredir ki 'Arabîsi bizâ'adır.

Kâse: İçinde su içilen şey'e denir.

Ber-kef: Elin içi, üzerinde dimekdir.

Devr: Dönmek ma'nâsına.

Gerdüm: Gök.

Hattâ: İntihâ-yi gâyet için müsta'mel edatdır.

Bu beyitte eş'ârât-ı bedî'adan ve teşbîhât-ı belîğâ sanâyi'i vardır. Nukre-i dâğ-ı esefden murâd, mecazî güneşin ziyâsı ve kâse'den maksad, nefs-i şems olmak gerekdir. Bu takdirce:

Ma'nâ-yı mahsûl-i beyt: Feleğın bile mefârik-i halâ'ika harâret-bahş olur ziyâ-yı şemsinden başka ser-mâyesi olmadığından o dağ-ı esefi câmi' olan şemsi dâima elinin içine alup âlemi pâresiz devr ider, gezer demek olur.

³⁰ "İşimiz Allah'a kaldı" ya da "Allah'tan başka el açacağımız hiçbir kapı kalmadı" anlamında olabilir.

Yâ feleğin hâli böyle olunca zebûn-ı şü'ûn-i felekiyye olanların ahvâl-i pür-melâli mülâhaza oluna.

Pârelensek yok viren bâd-ı hevâ bir pâre nân
Neylesün ehl-i şikem kaldıkça âyâ pâresiz

Pârelensek: Terkîbi Türkî ise de iki veche şâmdir. Biri, pâre sâhibi olsak, diğeri, parça parça kesilsek ma'nâlarını ifâde ediyor ki, burada garaz, kısm-ı sânidir.

Bâd-ı hevâ: Yerine nesne virilmeksizin alınan şey'e dirler. Hizmet ve istikâmet aranılmaksızın ekseriyâ yalnız şarlatanlık ile alınan rütbelere gibi.

Pâre: Parça ma'nâsınadır. Burada pâre yerine nân münâsebetiyle lokma denilmiş olsa lokma-hurân mâ'ide-i ma'ârifeye daha ziyâde halâvet-bahş olurdu.

Ehl: Sehl vezninde, sâhib dimerdir, ³¹"سَهْلٌ لِمَنْ هُوَ أَهْلٌ" ibâresinde olduğu gibi.

Şikem: Tagaddî için insanı bin türlü meşakkata sokan ve ümmid-i nân-pâre ile ashâb-ı ihtiyâca der-be-derâne yüz suyu dökdüren karın ma'nâsınadır.

Âyâ: Acaba demek ki, harf-i istifhâmdır.

Mahsûl-i beyt: Pâresi bir lokma eklemek viren olmadığı hâlde karınları acıkan ma'zûlîn-i sâdıka acabâ ne etsinler ve ne işlesinler, başlarını hangi taşta ursunlar, demek oluyor. Nâzım-ı mûmâ ileyhîni şive-i ifâdesine nazaran erbâb-ı sadâkat ve ehliyyete mahsûs olarak ekâbir-i zamâne eser-i merhamet kalmadığı anlaşılıyor. Aslehe'llâhu küllehum ecma'in.

Şârih-i acz-nümûn direm ki, ³²"يَطْلُبُكَ الرِّزْقُ كَمَا تَطْلُبُهُ" vefkınca rızık, maksûm-i bahşış-i celîl-i Cenâb-ı Rabb-i Kayyûm olduğuna binâ'en dâimâ sâhibini arayacağından "³³ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا" nass-ı celîli hükmünce kâffe-i zevî'l-hayâtın rûzî-i mukadderî taraf-ı İzîd-i Lem-yezelîden ihsân ü i'tâ buyurulduğundan bu bâbda visâde-i tevekküle vaz'-ı ser-i i'timâd ile mutlakâ cenâb-ı Hâlik-ı 'ibâddan taleb-i rızık itmek gerektir. Şimdi bir esbâba teşebbüs sözü de meydâna atılacağından ânı da inşâ'ellâhu'l-Mevlâ zîrde yâd u tezbîr ideriz.

Kırmasun seng-i kazâ mir'at-i ikbâlin hele
Gösterir hep kendini yâr u ehîbbâ pâresiz

Bu beyt mîrâs yedilerin muvâfık hasbihâlidir. Bî-çâreler olanca mîrâslarını ³⁴"رُبَّ صَاغٍ تَقَاعَدَ" hükmünce dalkavuklara yedirdikten sonra yâr u ehîbbâsız kalma şöyle dursun, onlar tarafından istiskâl olunurlar. Bu gürûh-ı enbûhun herkese ders-i 'ibret olacak hikâyât-ı 'acîbesi çoktur. Fakat mahal nâ-müsâ'id olmağla naklinden sarf-ı nazar olunarak sadede ircâ'-ı 'inân-ı kelâm olundu.

Seng: Taş dimerdir.

Kazâ: Nâhiyenin büyüceği dimer değil, kader ma'nâsınadır.

MİR'ÂT

Fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fe 'i lâ tû / fe 'i lün

Kırma bir kimsenin âyîne-i kalbin zîrâ

İtme mir'âtı şikeste seni çok sûrete kor

beytinde gösterildiği gibi âyîne ma'nâsınadır.

İKBÂL

Fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün

Âhir-i dirhem hemest ü âhir-i dînâr nâr

Âhir-i devlet letest ü kalb-i ikbâl lâ-bekâ³⁵

beyt-i 'ibret beyninde vâki' olduğu üzere lâ-bekâ bozuntusu bulunmağla berâber yâveri-i tâli' ma'nâsına olmak gerektir.

³¹ Uzmanı olan için kolaydır.

³² Senin rızık aradığın gibi, rızık da seni arar.

³³ "Yeryüzünde rızık Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur." Hüd Sûresi 6.

³⁴ Bu ifade hatalı yazılmış olup, doğrusu "رُبَّ سَاغٍ لِقَاعِدٍ" / "Nice çalışan vardır ki, çalışmayıp oturanlara servet temin etmek için çalışır" anlamında bir Arap atasözüdür. Geniş bilgi için bkz. el-Meydânî, 1995: I/418; Nâcî, 1303: 333. Muallim Nâcî bu atasözünü "Oturan için çalışan çok!" şeklinde tercüme etmiştir.

³⁵ Dirhem ve haram dinarın sonu aynıdır devletin sonu bir mısra, kalbin geleceği sonsuzdur.

YÂR

Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / fe 'î lün
Yâr çâh-ı zekanım yümn-i vefâdır dir ise
Sakın ey 'âşık-ı bi-çâre inanma çenedir

beyt-i belîğinde olduğu gibi sakın. İşbu beytdeki çenenin zikriyle Seksegen Fettâh Efendi'nin feth-i dehân ettiği vâktde lâf makinesi olan çenesi anlaşılmasın ha!

Ehibbâ: Ma'lûmdur.

Mahsûl-i beyt: Kazâ taşı bir âdemin âyîne-i ikbâlini kırarsa, o âdem:

Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / fe 'î lün
Yârini gerden-i ahbâbına tahmîl eden
Ne kadar olsa sebük-rûh olur elbetde sakîl

müeddâsını te'emmül idemeyerek bi'z-zarûre belki kendilerine tahmîl-i bâr ider mütâla'asıyla yâr u ehibbâ hep pâresiz görünmeğe başlarlar. Ve "إرحموا أعز قول ذل" ³⁶ hadîs-i rahm-i tahdîsi mûcibince amel itmezler dimekdir. Sevk-i kelâm mülâbesesiyle şu fıkranın nakli münâsebet alıyor:

Zâtın biri yüksek bir konakda kürklerle bürünerek vakûrâne oturup dururken sâ'ilin biri aşağıdan yukarı, "Yâhû bize on kuruş yetiştir." der, öteki "Yok!" cevabı verir, sâ'il-i merkûm bi'd-defe'ât talebde ısrar ile ecvibe-i reddiyye aldıktan sonra mangırı azalta azalta en-nihâye on pâreye kadar iner, bunda da "yok!" cevâbını alınca, artık hiddete gelub, "On pâren de yoksa, pezevenk, aşağı in de berâber dilenelim!" diyerek, savuşup gider. Bu kısza zamânedeki ümmîd-i mürüvvet olunanlara hep berâber dilenelim demeyi da'vet ediyor. Fe-te'emmül.

Sâmi'înin yok ise zımnında nef'î kıl sükût
Dinleyen olmaz sözün vahy olsa hâşâ pâresiz
Sâmi'în kelimesi, sâğırın vezninde, işiticiler, dimekdir.
Me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fa 'û lün
Feryâdîsi gerdüm ü imdâd-resî nîst
Gûyâ ki der-în kubbe-i firûze kesî nîst³⁷

medlûlünce ashâb-ı mürâca'atın âvâze-i niyâzlarına ihâle-i sem'-i i'tibâr itmeyenlerdir.

Zımn: Burada bir fi'lin derûnı ve gâyeti dimekdir.

Nef': Ma'lûm.

Sükût : Sözde durgunluk ihtiyâr itmeye dirler. Sa'îd Paşa merhûmun:

Sükûtun merd-i dâna hasmını ilzâm için saklar

Me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün

mısrâ'ında olduğu gibi, elsinesi kelimât-ı hayriyye tekellümüne alışamayan ba'zı ekâbir-i zamâne, bâri "قُلْ الْخَيْرَ وَإِلَّا فَاسَكُنْتُ" ³⁸ nasîhat-ı celîlesiyle amel itmiş olsalar, halkça ayn-ı hayr addolunurdu. Zîra o sükût mûsikî yerine geçecek derecede inde'l- enâm makbûldür.

Vahy : Taraf-ı Bâri'den peygamberân-ı zîşan aleyhimü's- selâmü'l-Mennân'a nâzil olan âyât-ı ilâhiyye.

Mahsûl-i beyt : Ekâbire vahy okusan bile, mâdemki ucunda fâ'ide-i dünyeviyyeleri yokdur, o vahyi dahi dinlemez ve kulaklarına koymazlar. Emr böyle olunca, zamânedeki sükût ihtiyâr idilmesi lâzımdır, diyerek, nâzım-ı mûmâ ileyh nefsine nasîhat etmiş oluyor. Acabâ ekâbir-i mebhûse, ³⁹ "الراحمون يرحمهم الرحمن" eser-i celîlini hîçbir zamân gözden

³⁶ Bu ifade bazı kaynaklarda hadis olarak geçmektedir. Her ne kadar "hadîs" olarak zikredilmişse de "hadîs" olmadığı da söylenmektedir. Metinde geçen şekilde de hatalı yazım vardır. Doğrusu "إرحموا عزیز قوم ذل" "Dara düşen lidere merhamet edin" anlamında bir söz olmalıdır. Ayrıca bu ifade kaynaklarda: وعنى قوم افتقر، وعالمابن جهال الناس ثلاثة

-Üç grup insana merhamet ediniz; darda kalan lidere, fakir düşen zengine ve cahiller arasında kalan alime" şeklindedir. Bkz, İbn Hibbân, 1992: III/74.

³⁷ Feryat edenin peşinden imdada koşan yok, sanki bu mavi kubbede kimse yok.

³⁸ Ya hayır söyle, ya da sus!

³⁹ "Rahmân olan Allah, merhamet edenlere merhamet eder." C. Usûl, 2615.

geçirmediler mi? Ve ⁴⁰ "خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ" hadîsini işitmediler mi? Ve kendileri gökden zenbîl ile inüp de kimseye mürâca'at etmeksizin ve sahâbet görmeksizin mi bu menâsıb ve merâtibe irdiler ve tabî'at-ı maslahat îcâbınca vaktiyle mürâca'at etdikleri makâmâtdan eser-i istiskâl görünce mükedder olmaz mı idiler, her ne hâl ise, tavr-ı ekâbir-i zamân anlaşılamayan mu'ammâ-yı yegânedir. Bana kalırsa.

Mef 'û lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fa 'û lün

Bir yerde ki yok nağmeni takdîr idecek gûş

Tazyî-i nefis eyleme tebdîl-i makâm it

hükmünce o gibilere mürâca'atdan ferâgat etmelidir.

Çeşm-i rağbetden düşersen ayn-i nakd-i nâ-sere

Cilvesi Hakkın bu ya kalsan kazârâ pâresiz

Çeşm: Görünüyor ki göz demektir. Hâ-yi tasgîr ile çeşme deyilince, 'acabâ, gözceğiz mi demek olacak.

Rağbet : Burada, erbâb-ı sâ mân ve servet ma'nâsınadır, yoksa, berâyâ-yı Osmâniyyenin gayr-ı müslim kısmına eskiden yazılan rağbetlü 'unvânı değil, şimdi o 'unvân tagayyürât-ı ahkâm-ı zamânenen olmak üzere îcâbına göre, devletlü, 'atûfetlü, sa'âdetlü, 'izzetlü, rif'atlü elkâb-ı resmiyyesine tahavvül eylemiştir.

'Ayn: Burada misil ma'nâsına olması yakışır, göz ma'nâsına da gelir. Nâzımın çeşm ile aynı bir mısra'da cem' eyleyişi 'ayn-ı nâsa vaz' eylediği san'at-ı ş'i'riyye erbâbının manzûr-ı çeşm-i ittilâ'ı olsa gerektir.

Nakd: ⁴¹ "النَّفَقَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّسِيئَةِ" delâletiyle alınan bir şey makâmında peşinen virilen pareye dirler.

Nâsere: Kalb ve kem-'ayâr pârenin adıdır ki, 'adîmü'l – i'tibârdır. Hani "*kalb pâre, kötü söz sâhibinindir*" dirler ki Türkîde meseldir. Fakat 'acîbdir ki, akçenin *nâkîsü'l- 'ayarı sâkitun ani'l-i'tibâr*⁴² ve hattâ hayvânın bile cinsi makbûl inde sığâr ve kibâr⁴³ iken kem-'ayârân-ı zümre-i beşeriyye zamâne mihekk-i tecrübeye urulmaksızın veyâhud " عند الامتحان يُكْرَمُ المرءُ " ⁴⁴ "أو يُهَانُ medlûlınca bi't-tecrûbe ihânet hâlleri de görüldüğü hâlde oraları sorulmaksızın mensûbiyyet sâ'ikasıyla yine sorumlu me'mûriyyetlerde istihdâm olunmaktadırlar.

Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / Fe 'î lâ tün / fâ 'î lün

"Var hesâb it vüs'at-ı deryâ-yı rahmet nidügin".

Cilve: Ma'lûm.

Hakk: Esmâ-i celîle-i ilâhiyyeden. Doğruluk ma'nâsına da gelir. Bizim 'ayârı kem bazı eşhâsın müstesnâ memûriyyetlerde müstahdem olduklarına dâ'ir didiğimiz doğru sözler gibi ki bunu îrâd eylemekden hiçbir zamân çekinmeyiz. Çünkü "الحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ"⁴⁵ delâletiyle hakka galebe ider olamaz.

Kazârâ: Ez-kazâ takdîrindedir.

Mahsûl-i beyt: Kazâen pâresiz kalan bir âdem, kalb akçe gibi herkesin nazar-ı hürmetinden düşer. Nâzım-ı mûmâ ileyh demek ister ki kemâle rağbet kalmadı, "*Kemâlin kâfi hazf oldu, ararlar mîm ile lâmi*". Herkesin mâ-sadak hâli oldu, me'a-hâzâ kemâlden hazf olunan kâf münferid kalınca, harf-i teşbîh olur, o hâlde kâf-ı mahzûf harf-i teşbîh tanılmak üzere ser-i lafz-ı mal'e tac edilince yine kemâl olur ki, bu takdîrceki kemâl mâl gibidir, ma'nâsını meydâna çıkarır, "izâ kâne'l-emrû kezâlik",⁴⁶ kemâl her zamân e'azz-i cemî-i mâldır, gaflet olunmaya.⁴⁷

Hîç isâle eyleme eşk-i niyâzı boş yere

Bu sularda dönmüyor dölâb-ı dünyâ pâresiz

Hîç: Ma'nâsı ikinci beytde geçdi.

⁴⁰ "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olanıdır" anlamına gelen bu ifade, bazı kaynaklarda خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ şeklinde hadis olarak da zikredilir. Bkz, İbn Hibbân, 1992: II/79; Zehebî, 1995: V/300.

⁴¹ Peşin para veresiyeden daha hayırlıdır.

⁴² Ayarı düşük olanın itibarı olmaz.

⁴³ Herkesçe makbul olan.

⁴⁴ Kişi, imtihanında ya kazanır, ya da kaybeder.

⁴⁵ Hakk üstündür, ondan daha üstün olunamaz.

⁴⁶ Durum böyle olunca, buna göre.

⁴⁷ Durum böyle olunca, kemâl/olgunluk, bütün servetin en değerlisidir.

İsâle: İmâle vezninde, akıtmak ma'nâsınadır. Mutlak su mu, yahut nâ-ehillerin aldıkları büyük me'mûriyyetler mukâbilinde virdikleri pâre mi, yoksa taleb-i mansıb için ba'zı sâhipsiz me'mûrîn-i sâdıkânın kibâr kapılarında akıtdıkları yüz suyu mu?

Eşk : Fethayn ile ma'hûd uzun kulaklı hayvân değil, feth-i hemze ve sükûn-i sîn ile gözyaşı ma'nâsınadır.

Dôlâb-ı dünyâ : Dünyâ dôlâbı demektir. Nâzımın pâresiz dönmez ta'bîrine bakılınca, çocuklar için 'idghe'de kurulan dôlâb olacaktır ki vâkı'a pâresiz döndürülmez. 'Acabâ pâresiz eyyâm-ı 'iyde döndürülmeyen yalnız bu dôlâb mıdır, yoksa daha çok dôlâblar var mıdır, envâ'ını ta'dâd mûcib-i sudâ' olacağından ol mebhâsı tafsilden keff-i lisân olundu.

Mahsûl-i beyt : Pâresiz hiçbir dolâb dönmeyeceğinden, nâfile yere niyaz gözyaşını dökme ve akıtma dimekdir.

İzhâr-ı pîş-i sitem-pîşe sarfa nîst

Eşk-i kebâb mûcib-i tuğyân-ı âteşest⁴⁸

Mef 'û lü / fâ 'i lâ tü / mef 'û lü / fâ 'i lün

beyti tamâm nâzımın da murâdını ifhâm ider, akıtma ama, ne yap, anı da bilemem "ve ile'llâhi'l müştekâ ve hasbüne'l-lâhu Te'âla ve kefâ"⁴⁹.

Cemre düşmüş sanki dehrin kîse-i sâmânına

Mâh u sâli 'âlemin geçmekte zîrâ pâresiz

Cemre: Âteş parçasına denir, ashâb-ı ızdırâbın gönlündeki âteş dânesi gibi. Bir de bahâr üstü, havâ ve su ve arzın sıcak olmağa başladıkları vâktler imiş, ya'nî sıcaklığın evvelâ havâ ve sonra mâ ve daha sonra kürre-i türâba düşdüğü mevsimler imiş, bu sûretde cemrenin üç derecesi var iken, nâzım-ı mûmâ ileyh cemrenin bir de keseye düşmesini isbât itmiş oluyor ki, bu da şu zamânın ıstılâhât-ı iflâsiyyesinden olmak üzere telakkî olunarak, cemreyi dörde taksîm etmek iktizâ ider.

Dehr: Ma'nâsı dördüncü beytde geçdi.

Kîse : Var olanlara göre, pâre konmak için dikili bir bez dimekdir, büyüceğine tobra denir, ashâb-ı hâcâtın müsted'ayât evrâkını yıllarca meks için ba'zı devâ'irde duran battâl torba veyâhud tobraları değil.

Sâmân: Râhat mâ'nâsınadır. Hani zengin ve râhatı rengîn olan bir âdeme, servet ü sâmân sâhibidir, dirler. Lakin ganî olup da hestî cihetiyle râhatı olmayan âdem için , serveti çok, sâmânı yok denilmelidir. Fesûbhânellah mâl-ı Kârûn'a mâlik olurcasına bazı ganîler biliriz ki, akşama yiyeceğini düşünürler. Hikmet-i Hudâ, kimi köprü bulamaz geçmeye, kimi su bulamaz içmeye.

Mâh: Ay,

Sâl : Yıl ma'nâlarıdır. Lâkin şimdi ma'âşâtın üçer ayda ancak bir aylığı verilmede olmasına nazaran me'mûrîn için be-her mâha rub' sene denmek ve on iki aydan ibâret olan bir seneyi dört ay i'tibâr itmek lâzım gelir.

'Âlem: Mâ'-sivâ'llâh'a⁵⁰ itlâk olunur. 'Ulemâ-yı şerî'at onsekiz bin 'âlemin vücûdunu tasdik ediyorlar, kudret-i bâliğa-i samedâniyyeye nisbetle âlem mâ-lâ-yetenâhîdir.⁵¹ Fakat burada 'âlem, dünyâ ma'nâsınadır.

Mahsûl-i beyt : Dünyânın mâh u sâli pâresiz geçmekte olmasına bakılınca, zamânın râhatı kîsesine âteş düşmüş olmalıdır ki, kimsede huzûr kalmamıştır, dimekdir.

Ez-kazâ bir zâlimin mağdûri olsak derde bak

Eylemez hükkâmı 'asrın fasl-ı da'vâ pâresiz

Ez-kazâ: Ma'nâsı bi'l-münâsebe yukarıki beytlerde mürûr etdi.

Zâlim: Adâlete mugâyir ve nâ-hak olan şey'i irtikâb edici dimekdir, " إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ " ⁵² hükm-i celîli üzere bu makûle havene da'ire-i muhabbet-i ilâhiyyeden merdûddur.

⁴⁸ Bir işe sitem meslek edinmeyi gerektirmez, kebabın gözyaşı ateşin zulmünden dolayıdır.

⁴⁹ Bütün şikâyetler Allah'adır, O bize yeter.

⁵⁰ Allah'ın dışında olan.

⁵¹ Mâ lâ yetenâhî: Sonsuz.

⁵² Allah zâlimleri sevmez.

Şimdi memleket her vâktden ziyâde muhtâc-ı adâlet iken zamânımızda zulmün zuhûr u şiddeti sebebi hakkında bir su'âl vârid olursa ne diyeceğiz, diyeceğimiz söz riyâ ve süm'adan 'ârî olarak filhakîka selâtin-i 'izâm "*nevverellâhu mekâbirehum ilâ yevmi'l-kıyâm*"⁵³ hazerâtının feth-i ilm-i âlem-zîb-i saltanat eyledikleri günden beri içlerinde neşr-i envâr-ı adâletle 'uyun-ı âlemi tenvîr idenler bulunduğu gibi cenâb-ı fermân-fermâ-yı " إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ"⁵⁴ hazretlerinin saltanat-ı seniyye-i İslâmiyyeyi şevketlü padişâhımız Sultan Abdülhamîd Hân'a tevcih ve ihsân buyurdıkları günden beri sultân-ı müşârün ileyhin memâlik-i mütecâviredeki derecât-ı terakkiyyât ve te'âliyyâtı sorup öğrenerek bu memleketde de dâ'imen ve müstemirren hadâ'ik-i zâtî'l-behmiyye-i ebhece-i 'adâletin peydâ-kürsî-i şükûfehâ-yı rengîn-edâ-yı ta'ammüm ve intişarıyla meşâmm-ı berâyânın cezb-i revâiyih-i ferah-fezâ-yı râhat ve terakkiyyât ve tefrîh-i rûh u hayât eylemeleri elzem ve milletin süllem-i te'âlîde kat'ı kademât idebilmesi bu lüzûm ve vücûbun tatbîkât ve müşâhade-i icrâatiyle husûle geleceği müsellemler ve me'amâfih henüz o yolda bir eser ü hayrın görülüp işitilemediği ma'at-te'essüf emr-i gayr-ı mübhemdir. Hele taşra ahâlîsinden olduğumuz mülâbesesiyle dâ'ire-i mülkün vesâ'it-i icrâiyyesi olan vülât ve hükkâm ve me'mûrîn-i sâ'ireden görülmekte idüğü her bâr işitilen âsâr-ı zulmiyye gayr-i münkerdir. Zulm dinilip geçilmesin, bir hâcetmendin bir günde görülecek işinin, merci'î tarafından bilâ-özü iki gün uzatılması zulmdür. Bir köprünün vaktiyle ta'mîr olunamamasıyla üzerinden geçerken ayağı kırılan bir merkebin zulm-dide olmasından dolayı ol zamânın halifesi *كوى وا أسف*⁵⁵ olmuştur. İşte biz Trabzon halkından olduğumuz cihetle daha yakın zamânda vâlî-i sâbık Sırrî Paşa'nın be-gayr-i hak bir nice me'mûrîni ve husûsen Lâzistan mutasarrıfı sâbık Hüseyin Paşa gibi bir me'mûr-i sadâkatkarîni nasıl mağdûr itdiği ve haklarında ne vechile haksız zulmler eylediği meydândadır. Me'ahâzâ o hâlâ büyük bir me'mûriyyetde beriki yakamı kurtarayım deyü küşe-i zarûret ü sefâletdedir. Artık zulmün envâ'ını ta'dâd hâric-i dâ'ire-i vüs'-i 'ibâd olduğundan ol mebhasdan tayy-ı tûmar-ı güftâr olundu.

Bu da ekser me'mûrînün hâ'iz-i nisâb-ı salâh olmasından neş'et ider. Çünkü bir me'mûrda salâh ile berâber havf-ı İlâhî olmadıkça havf-ı pâdişâhî de olamaz. Bu havf u haşyeti icâb itdiren ise diyânet ve salâhdır. Vâkı'â ümmetin fesâdı zamânı olduğundan tamâmîyle dil-hâh-ı 'âliye muvâfık adam yetiştirmek mümkün olmaz ise de yalnız me'mûriyyetlerin evliyâ-yı devâ'irin ehl ve nâ-ehl mensûbânına⁵⁶ hasr idilmeyüp ve âdeme iş aranılmayüp da oldukça rızâ-yı Bârî ve hoşnûd-ı cenâb-ı Şehriyârî için işe âdem aramak mesleğine sülûk idilmiş ve boşda mücerreb ve müstakîmü'l-etvâr bir nice me'mûrlar yığılı tururken her tebeddül vukû'unda her dâ'ire büyüğü mücerred kayırlmak için:

Ne be-mansıb buved bülendî merd

Belki mansıb buved mücerred bülend⁵⁷

mü'eddâsi düşünülmeyerek mensûbânuna terfî-i rütbe ile birer mansıb virmek tarîkine azacık fâsıla virilmiş olsa şâhid-i matlab belki ba'zı mertebe keşf-i çehre-i zuhûr idebilir ve zulmde kesb-i hiffet itmiş olur zannolunur.

Mağdûr: Gadrlanmış ma'nâsınadır, Hüseyin Rüşdî Paşa ve emsâli gibi.

Derd: Hastalık ve ağrı dimekdir.

Hükkâm : Trabzon nâ'ibi Hakkî ve emsâli olan hâkimlerin cem'idir. Öyle Hakkî ki, ömründe hak yanına uğramamış ve olanca ilmi "*echelühû men-fi'l-arz*"⁵⁸ derece-i 'ulyâsına vardığı gibi her hükm-i karakûşîsi dahi yaş mı kuru mu râdde-'i refî'asına vâsıl olmuş zevât-ı kirâmdandır.

'Asr: Zamân ma'nâsınadır.

Fasl: Bâtil ile hak beynini temyîz idib hükmetmek.

Da'va: Ma'lûm.

⁵³ Allah kıyâmete kadar kabirlerini aydınlık eylesin!

⁵⁴ Allah adaleti emreder. En-Nahl sûresi, 90.

⁵⁵ Kelime-gûy-ı vâ esef: "Vâ esef-vah vah" sözünü söyler.

⁵⁶ Bu kelime metinde "mensûbâtına/منسوباته" şeklinde geçmiş ise de bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz.

⁵⁷ Yüce bir adam bir makama varmadı belki parasız (yalnız) bir makamdaydı.

⁵⁸ Yeryüzünün en câhili.

Mevtâ: Ölü ma'nâsıdır.

Mahsûl-i beyt: Müstağnî-i îzâhdır.

Kanda varsa kayd-ı gamdan bî-nevâ olmaz rehâ
Tengnâ-yı habs olur insâna her câ pâresiz

Kayd: Bağ ma'nâsıdır.

Gam: Ma'nâsı yukarıda da geçdi.

Bî-nevâ : Nâzım-ı mûmâ ileyh ve şârih-i 'âciz gibi nasıbsız, ya'nî sâhibsiz kalanlara dirler. Nasıl sâhibsiz kaldık dimeyelim ki evliyâ-yı 'umûrdan hiçbirinin dâ'iresine mensûbiyyet zilletini kabul edemedik, vâ-esefâ bu münâsebetle şu mensûbiyyeti, bunun zamânımızdaki fâ'ide ve menfa'atini zikr idelim:

المنسوبيّة على قِسْمَيْن، القسم الأول من جهة الصهرية والثاني أن يتحصل المقارنة القوية إلى توابع دوائر الأكاير البرية.

Ya'nî, hall ü 'akd-i şu'ûn kefi keyf ve yed-i tağallüblerinde olan ekâbir-i lâ-yüs'elûne⁶⁴ nisbet peydâ itmek iki kısımdır : Evvelkisi, dâmâd ve ihvân-ı ekârib veyâ cenâh-ı bî-me'âyib ve emsâli gibilerdir ki, her şu'be-i cesîme-i hükûmetin her büyük me'mûriyyetlerine ehl ve nâ-ehl olarak bunların kayrılması mutlaka menzile-i vücûbda tutulmaktadır, ammâ nasıl kayrılmak, meselâ yeni nasb buyurulan bir telgraf nâzırını fetvâ-hânedâ mâ-melek-i vukûfî fıkha mevkûf olan dâmâdını dâ'iresince hissemend-i nisâb-ı me'mûriyyet etmek için usûlünden bî-haber ve elif-bâsını tanımaktan 'âciz bulunduğu bir ser-muhâbire me'mûrluğuna ta'yîne ve yeni bir rüsûmât nâzırını fenn-i hesâbdan bî-behre olan bir bacanağın dükkândan kaldırıp istatistik mümeyyizliğine nasba kıyâm ve tasaddî idiyor, me'a hâzâ muhâberât-ı telgrafîye ve usûl-i istatistikîye vukûf-i tâmları olan diğer iki me'mûr da ötekilerin min-ciheti'l-mensûbiyye akdâr olunmaları yoluna fedâ olup gidiyorlar.

Gidiyorlar ammâ onlar da kendilerini zâten o me'mûriyetlere ta'yîn iden mensûb-ı 'aleyhleri eski nâzırların diğer ta'yîn buyuruldukları şua'abâtca elbette ba'zı bî-günâhun kanına girip birer me'mûriyete yerleşiyorlar. İşte ekârib-i ekâbir ehl olsalar kim nedir devr-i devâ'ir ile bu vechile nâil-i hazz-ı vâfir oluyorlar ki bunun her dâ'irece ve vilâyâtca emsâl-i lâ-tuhsâsını göstererek isbâtına hâzır bizim gibi pek çok bî-nevâ vardır, nasıl olmasın ki, dîn ü devlete sâdık ve muhibb ve fakat bî-sâhib olanlar mücerred millete ve memlekete hizmet için terakkî-i me'mûriyyet isteseler, ya'nî nöbetleri mutasarrıflığa, vâilîliğe geldiğini söylemiş olsalar bunca mutasarrıflar, vâililer boşda ve 'uyûn-ı hasret-bînleri intizâr-ı kuruşda iken yeniden sınıfa âdem ilhâk olunması câ'iz olamaz dinir ki, ötede bir dâmâd mâ'ide-i kâbiliyyeti bî-zâd iken bilâ-tereddüd dâhil-i sınıf-ı mutasarrıfın ü vülât oluyor. Ve kıs 'alâ hâzâ.

Kısım-ı sâni, ekâbirin dâire-i 'azamet-i bâhirelerindeki ağavâta ne'ûzubillâh mukârenet-i kaviyye peydâ itmekdir. Bu kısım hasbelkader karâbet-i sıhriyye vü nesebiyyeye nâ'il olamayan lâ-yuflihûn⁶⁵ takımındır ki anlar için husûl-i emel mücerred devâ'ir-i ağavât-ı haşerât manendine çatmak tarîkiyle cilve-nümâ-yı teyessür olur. Bu kısım için müşkilât eksik değil ise de sonu ba'zı sûretle husûl-i emele netice verir. Şöyle ki ibtidâ bir odanın kahve ocağına, fakat mukaddemâne bir nisbetde gidilüp tabasbusa şürû' ile ağalara tanılmalı, tanıldıktan sonra ber-takrîb misâfir odasına kadar ilerleyip orada üç-dört sâ'at sayıklanılıp kalınmalı, me'a't-te'avvüz ve'l-besmele Paşa veya Bey hazretleri haremde çıkınca sırasıyla çağırılanlar için de bulunmak nasîb olmazsa o günde dönüp, sonra, işin gücün yoğise aylar ve yıllarca tabana kuvvetle lâ-yenkati⁶⁶ gidilip gelinmeli ki belki altı ayda bir kere müsûl-i şerefine nâ'iliyyetle ifâde-i merâm olunabile, bu böyle ammâ o dâ'irece kaviyyü'n-nüfûz olan bir ağaya min-vechin çatabilmek irâ'e-i vech-i münâsebet idebilirse sür'at-i husûl-i nisbet kesb-i yüsret ider. Hafezenallâhu Te'âlâ.

Rehâ : Halâs gibi kurtulmak ma'nâsıdır.

⁶⁴ Sorgulanamaz büyükler/yetkililer.

⁶⁵ İflâh olmazlar.

⁶⁶ Ardı arkası kesilmeksizin.

Neden? Karîben esbâb-ı ma'neviyye zuhûr iderek millet ve memleketimizin sa'âdet-i kâmileye mazhariyetiyle ve hazîne-i gaybiyye-i İlâhiyyeden ma'îşet-i kâfiyye nâ'iliyyetle insaf-ı nâ-şinâs-ı ekâbirin gadrinden.

Tengnâ : Dar mahal dimekdir.

Habs : Nefs vezninde, nefes alabilmek mümkün olamayan habs-hânelerimizin kâffesine itlâk olunabilir. Zikr-i hâl irâde-i mahal kabîlinden burada mecâz vardır.

İnsân: "İnsân: "لا خَيْرَ مَنْ لَا يَأْلَفُ وَيُؤْلَفُ"⁶⁷ kısmından olmayıp da me'lûf-ı ünsiyet olanlardan olursa, insden me'hûz olmak ve ba'zı bî-vefâya-yı nev-câhân gibi tanıdığını tiz unutanlardan ise nisyanından müştakk⁶⁸ bulunmak üzere benî âdeme dirler.

Câ: Mahal ma'nâsınadır.

Mahsûl-i beyt : Bî-nevâ âdem her nereye gitse, orası kendisini habs-hâne gibi sıkır ve gam bâğından kurtulamaz, dünyâda pâre, ahirette îmân lâzım dîdikleri, bunun için darb-ı mesel hükmünü almışdır ki pâresiz dünyâda hayr u hasenât-ı milliyeye mümkün olmadığı gibi, fakd-ı nükûd insânın huzûr-ı 'ibâdâtına dahi mâni' olurmuş.

Hep fesâd-âlûdedir sarrâf-ı kevnin defteri

Son hesâbı kor seni 'anhâ vü minhâ pâresiz

Fesâd: Kesâd vezninde ise de, palâs-pâre-i fesâd kesâd olmayıp, belki pek revâclı bir mevsim ele geçirdiğinden fi-vaktinâ hâzâ⁶⁹ be-gâyet makbûl ve mukbil ve ma'kûl gösterilen ahlâk bozukluğunun ismi olmalıdır. Başımıza gelen bunca mesâ'ib hep o fesâddan münba'is sû-i ahlâk beliyyesinden tevellüd itmiyor mu, fesâd i'tikâda kesâd virince insân ebnâ-yı cinsini niçin katl itmelidir bile deniliyor ki bunun zımnında "el-'iyâzü bi'llâh"⁷⁰ bunca âyât-ı cihâdiyye inkâr olunmuş ve ecr-i cezîl gazâ ve şehâdet ke-en lem yekûn hükmünü aldırılmış oluyor ve fesâd a'mâl cihetinden zuhûr idince Hâlik'a ta'abbüd terk olunuyor, anın için:

إِذَا عَصَانِي مَنْ يَعْرِفُنِي أُسَلِّطُ عَلَيْهِ مَنْ لَا يَعْرِفُنِي⁷¹

hadîs-i kudsîsi hükmünce, işte zât-ı İlâhiyyeyi bilemeyenlerin netîce-i tasallutâtı koca bir millet-i merhûmeyi zebûn idip gidiyor, hattâ bir hadîs-i şerîf-i sıdk-ı elifde⁷² "مَنْ تَمَسَّكَ" ilâ-âhirihî buyurulmuşdur ki, ümmetin fesâdı zamânında sünnet-i seniyyeye ri'âyet ecr-i kesîr-i şehâdeti mücib oluyor 'âlem fesâda varmış olunca artık sarrâfın rafında defter-i sıhhat-i eser aramak ve o defter-i galatterde hesâb-ı sahîh gözetmek İblîs'in cerîde-i seyyi'âtında sûtûr-ı hasenât tetebbü' itmek kabîlinden olmaz mı, hele fesâdın ahlâka sirâyet iden kısmı öyle ta'ammüm itmiş ve halka tabî'at-ı sâniye olmuşdur ki, ber-kadem-i akdem ve her şeyden mukaddem bundan kurtulmak derece-i vücûbdadır.

Kırbası boynundan eksik olmasun tâ haşre dek

Bir içim suyu dirîğ itmekde sakkâ pâresiz

Mahsûl-i beyt: Zâhiren sakkâlar hakkında beddu'âyı mutazammındır, fakat (bu beytin) münderecâtından iki ma'nâ istinbât olunur, ma'nâ-yı evvele göre, sakkâdan murâd, teşnegân-ı çeşme-i adâlet olan ashâb-ı ümmîd ü vuslat için dirîğ-i yek-katre-i matara-i merhamet iden her velî-i 'umûr olmakla hakîkaten o misillülerin mazhar-ı kahr-ı Rabb-ı 'ibâd olmaları hakkında ne vechile beddu'â edilse be-câdır. Ma'nâ-yı sâni, bedâhati mülâbesesiyle ma'lûm-i e'âlî vü edâni ve fakat işbu mevki'de taht-nişîn-i hayâl olan şâh-ı hakîkat bazı mürettebe muhtâc tâc-ı îzâhdır. Çünkü sakkâ lafzı mutlak zikr olunduğu hâlde vehleten 'umûm mahallât sakkâları hâtıra geliyor, me'a hâzâ şeh-emîni mazhar-ı ferher

⁶⁷ "Mümin; hem seven hem de sevilendir. Sevmeyen ve sevilmeyen kimse de hayır yoktur" anlamına gelen hadisten eksik bir alıntı yapılmıştır. Hadisin aslı şöyledir:

المؤمن يالف ويؤلف ولا خير فيمن لا يالف ولا يؤلف .

Bkz, Hâkim et-en-Neysâbüri, 1990: I, 67.

⁶⁸ Müştakk kelimesi metinde "مُشْتَقَّ" şeklinde yazılmış ise de doğru olan "مُشْتَقَّ" şeklinde olmaktadır.

⁶⁹ fi vaktinâ hâzâ: zamanımızda.

⁷⁰ el-'iyâzü bi'llâh: Allah korusun, Allah'a sığınırız.

⁷¹ "Beni tanıyanlar bana isyan ederse, ben de, beni tanımayanları onlara musallat ederim." Bu ifade bazı kitaplarda kutsî hadis olarak zikredilirse de aslının olmadığı da söylenir. Bkz. Ebu Nuaym, 1405:VIII/91; İbn Kesîr, 19 81: XIII/97.

⁷² Bu ifade, bazı kaynaklarda hadis olarak geçen "فله أجر مائة شهيد عند فساد أمتي" den alınmış kısımdır. "Milletin bozulduğu bir zamanda benim yolundan gidene, yüz şehit sevabı vardır" anlamındadır. Bkz, İbn Adîyy, 1988: II/327; Zehebî, 1978: XV/118.

İkbâl Mazhar Paşa "الذي تَفَوَّقَ قَدْرُهُ عَنْ جَمِيعِ الْجُهَّالِ"⁷³ Hazretleri dahi bunların re'îsi olduğu hâlde seky-i mâye bi-hakkın himmet eylemesi lâzım gelirken yalnız dalkavuklarına fî-küllü leylin⁷⁴ gül-çehre sâkiler destiyle rakılar devr itdirmek iştiğâlât-ı ser-mestîsinden başka şerâre-i 'ataşla büryân olan 'ibâdu'llâhın izâle-i teb ihtiyâcı kazıyye-i mefrûzasına meyl idilememesi hatıra getirilmelidir.

Ve İstanbul'un susuzluğu zamânında gûyâ icrâ-yı miyâha sarf-ı mesâ'î idilmesinden dolayı ağavât u ensârından semere-i müfrita-i şârlatânı olmak üzere birçok kimseler rütbe vü nişanlar istihsâliyle el-hak ibrâz-ı şe'â'ir-i kârdânî eyledikleri hiçbir zamân unutulmamalıdır. Ammâ gazetelerde alkışlandığı gibi sular da lâyıkiyle akmış akmamış ve sekene-i memleketin el-'ataşu nidâ-yı harâret⁷⁵ ihtivâsı küngüre-i âsümâne çıkmış çıkmamış kimin vazîfesine sen hemen şu vesîle ile sudan alınan rütbe ve nişânlara bak da müstağrak-ı seyl-âb-ı tahayyür ol.

Çârsû-yı kabiliyyet gâlibâ der-bestedir

Kaldı hep kâlâ-fürûş-ı mülk-i ma'nâ pâresiz

Çârsû : Fârisîde dört taraf demek ise de, kesret-i isti'mâl ile, alış-veriş edilen yerlere ism-i mahsûs olmuşdur. Türkîde galat olarak çarşu dinilir. Fakat İstanbul'da çarşu yâd olduğu hâlde yalnız Kalpakçılar başı nâm mahal murâd olunuyor. Çünkü orada devâm eden alış-veriş yalnız elbise ve akmişeye mahsûs olmayıp libâs-ı 'ırz u edebden 'ârî olan ba'zı nisvânın ve anların hâlleriyle mütenâsib birtakım ricâl-i fezâyih-i iktirânın beynehümâda pazarlığı pişirmek üzere aşığı yukarı volta urarak "*ehadühümû uhrâ*"⁷⁶ cımciklemek ve hîref-endâzlık eylemek ve daha nice nice fezâhate cür'et itmek gibi birçok emti'a-i rezâletin revâcgâh-ı dâd ü sitâdı orası olduğundan anlaşılan bu karîne ile şu 'alemiyyeti ihtisâs eylemiştir. Yâhû bir kere düşünelim ki, zinâ nûsûs-i sarîha-i Ku'râniye ile kat'iyen harâm ve harâm-ı kat'î olan bir emr-i menhî-i fazîhin her hâlde ve husûsan böyle sûret-i 'alâniyyede tehyî'e-i esbâbı ise külliyyen mugâyir-i rızâ-yı melik-i 'allâm olduğundan ve senin rast geldiğin bir hanım ihtimâl ki, pek sevdiğin ahbâbdan veyâ akrabâdan birinin harem veyâ hemşiresi olması veyâhut ahbâbından birisinin sarkıntılık itmek istediği bir hâtûn senin haremde bulunması farz olursa o hâlde iş harâm-ender-harâm olmak üzere daha rezilleşeceğinden diyânet-i celîle-i Muhammediyye ile mütediyyin olan zevâtın fi'd-dâreyn câlib-i cürm ü şeyn ve her ehl-i 'ırz u nâmûs 'indeinde pek çirkîn olan şu ahvâl-i fezâhat isti'mâlden mübâ'adet idilmesi esbâbının istikmâli ahâlî-i 'umûmiyye ve hükûmet-i Osmâniyye için vecâ'ib-i umûrdandır.

Kâbiliyyet: Câhiliyyet vezninde, anın zıddıdır. Şâ'irin işbu:

Kâbiliyyet dâd-ı Hakdır kimseye olmaz nasîb.

Fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün

mısrâ'ında vâki' olduğu üzere değme âdemin nisâb-ı kâbiliyyetden nasîb alamamasına nazaran kâbiliyyet ashâbı için bâdî-i meziyyet olacak bir 'atiyye-i 'azîme-i Rabb-i 'izzet ise de, pîş-i nazar-ı ekâbir-i zemânede kâbiliyyetin bir 'asâ-yi sîmîn ve be-kadr-i çûb değeri olmadığı me'a't-te'accüb görülmektedir, (gâlibâ) : kelime-i tereddüddür.

Der-beste: Şimdiki vükelâ vü ricâl-i devlet hâneleri ebvâbı gibi kapalı kapı demektir. Ammâ bu kapanış 'umûma 'âid olmayup yalnız tehî-destân-ı dil-şikestâna mahsûsdur. Yoksa hedıyye ve 'atiyye viren ve gönderen me'mûrîn ve husûsan müntesibîn için bu kapılar açık ve devletin bol bol ma'âş ve 'ale'l-ittifâk saçıktır. Teemmel.

Kâlâ-fürûş : Kumaş satıcı demektir. Hani miydhadlıkla şehîr-i ma'hûd Mahmûd Paşa ve terbiyyet-kerde-i âğûş-i fulân ibn fulân bin olan mahdûmu Münîr gibiler hakkında dünbe-fürûş dimezler mi, işte fürûşu anlayıver.

Mülk-i ma'nâ: Şehr-i kemâl makâmındadır.

Hulâsa-i ma'nâ : Kâbiliyyet çârsûsı gâlibâ kapanmış olduğundan bâzâr-ı kemâlde kâlâ-yı hüner satıcıları hep pâresiz kaldı demektir. Anlaşılan " عرفان المرء محسوب "

⁷³ Kadr ü kıymeti, bütün câhillerden üstündür.

⁷⁴ her gece

⁷⁵ Susuzluk harareti çağırır.

⁷⁶ biri diğerini

برزقه⁷⁷ 'ibâre-i hikmet idâresinde vâki' olduğu üzere bu misillü erbâb-ı kâbiliyyetin rızkından ma'dûd olan irfân-ı zâtîlerini ekâbir-i devlet derk idüp anların zikr olunan erzâk-ı ma'rifetiyle geçinmelerini murâd itmiş olmalıdır ki, o gürûh aslâ aranılmayup, menâsıb-ı devlet ekseriyâ nâ-kâbillere virilmektedir. Bu da âhır zamânlarda umûr-i dünyâ nâ-ehillere tevdi' olunur me'âlindeki kavli celîle nazaran alâmât-i sa'âdetden olmağla pek de ayb görülmemelidir.

Âlet-i tahsîl-i dînârdır elinde sübhası
Sanma devrânın çeker sûfîsi esmâ pâresiz

Nâzım-ı mûmâ ileyh bu beytiyle, pâresiz iş görmeyenler yalnız ekâbir-i hükümet olmayup, haklarında hüsn-i zann olunan sûfîlerin dahi hükm-i zamân icâbınca tesbîhe el ursalar bile pâresiz esmâ çekmeyeceklerini bidirmek ister ki pek doğrudur, zîrâ ta'ammüm eden sû-i ahlâkdan ümerâ ve 'ulemâ hem-sâk-ı tarîk-i ittifâkdır, "إذا فسدت.." ilâ âhiri hadîs-i şerîfine nazar buyurula.

Bir hayâl-i hâb ile olsun bulurduk tesliyet
Şeyh Efendi eylese ta'bîr-i rü'yâ pâresiz

Hayâl: Ashâb-ı hülyânın vücûdu olmayan şey'i zihninde tasavvur eylemesinden ibâretidir. Ba'zı ibârâtda tesâdüf olunan hayâl-i hâm ta'bîrâtından tuhaf bir hesâb-ı ittifâkî bulunmuşdur ki, ebcedde 641 'adedini câmi'dir. Artık bir şey ki hayâl ola ve o da hâm ola ve ikisi de keyfe mâ-ittefeka hem-'aded buluna, ondan ne fâ'ide ümîd olur, zill-i hayâl ve "حُبُّ الدنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ"⁷⁸ mâ-sadakına mazhar olan dünyâ gibi.

Hâb: Uyku ma'nâsınadır. Arabîsi nevmidir. Hani nevm-i gaflet dirler ki, umûm ekâbir-i milleti istî'âb itmişdir. Heman: خالق كل يوم⁷⁹

"الذي لا تأخذه سنة ولا نوم"⁸⁰ hazretleri o gaflet uykusundan cümlemizi bidâr buyursun.

Tesliyet: Avutmak ma'nâsınadır,
Şeyh: Burada mu'abbirden kinâyedir,
Ta'bîr: Ma'lûm,
Rü'yâ: Kezâ.

Hulâsa-i ma'nâ : Hayâlden ibâret olsa bile mu'abbir efendi bârî bilâ-ücret ta'bîre himmet etmiş olsaydı, belki medâr-ı tesliyet olacak bir rü'yâ görürdük, zîrâ ta'bîr ücreti olmak üzere virecek pâremiz olmadığından öyle miyân-ı hâbda bile tefrîh-i rûh idecek bir vâki'a-i hayriyye vukû'una tesâdüf edemiyoruz dimekdir.

Kanda varsun Rûmda pulsuz kalan bir ehl-i dil
Hitâ-i Îrâna git âncâ vü încâ pâresiz

Rum: Rûm ıtlâk olunan tâ'ife-i Mesîhiyye değil, burada memâlik-i Osmâniyye dimekdir.

Pûl: İstîlâhât-ı Îrâniyyede tümen gibi nükûd aksâmından bir sikkenin ismidir.

Ehl-i dil: Burada ma'rifet sâhibi ma'nâsınadır.

Hitâ: Ülke dimekdir.

Îrân : Tahtgâh-ı mülûk-i ekâsire olduğu hâlde ahd-ı celîl-i Fârûk-ı A'zamîde feth u teshîr olunan memâlikin ismidir.

Âncâ vü încâ: O mahal, bu mahal demekdir.

Hulâsa-i ma'nâ : Rûm ve Îrân memâliki pâresiz kaldığından muhtâc-ı tâc-ı ma'îşet olan ashâb-ı ma'ârif ve her 'ârif için buralarda geçinmek muhâl bir hâl aldı dimekdir. Hakîkaten nükûş-ı servet ü sâmânı gibi gâ'ib olan memâlike nisbetle arâzî-i rub'-ı meskûnda şu günde evvelâ Îrân, sâniyen Rûmistân ahâlîsi gibi zügürtlüğe yüz tutan ve kânûn-i ma'îşeti duhân-ı zarûretle tüten halk yokdur, bu da ithâlâta nisbetle ihrâcâtın yüzde bir derecede olmaması ve bî-'add ü lâ-hisâb eşyâdan sarf-ı nazar yalnız 'âmmenin ihtiyâcât-ı küllîsi bulunan şu kullandığımız bir kâğıdın bile hâlâ Avrupa'dan celb olunduğu hâlde buralarca henüz âhere belki yabancı bir hura ihtiyâcî def' için i'mâl itdirilmek gibi bir tedbîr-i nâfi' ittihâz olunmaması

⁷⁷ Bir kimsenin bilgeliği/hüneri, o kişinin rızkından sayılır.

⁷⁸ Dünyayı sevmek her kötülüğün sebebidir. (Bu ifade metinde hatalı yazılmıştır.)

⁷⁹ Her günü/her gün yaratan Allah.

⁸⁰ O Allah ki, kendisinde uyku ne de uykuya benzer bir hal olmaz.

işte şu fakr u fâkenin zuhûr u husûlüne sebep olduğu gibi bu fakr u zarûret ve sefâletin 'âcilen önü alınmaz ise, bilâhere memâlik eyâdî-i a'dâ isti'lâsına giriftâr olmasını da'vet ideceği ashâb-ı 'ukûlün bâdî-i sîne-çâkî-i te'essüf ü telehhüfleri olduğu müstağnî-i beyândır.

Himmet ister yoksa lâfı neylesün dil-teng-i gam
Merdüm-i me'yûsa kâr itmez tesellî pâresi

Himmet: Yukarıda geçti,
Lâf: Bihûde ve fâ'idesiz söz.
Dil-teng: Kalbi dar.
Gam: Kezâ bahsi güzerân itdi.

Merdüm: "خَلَقَ اللهُ الْبَقْرَ عَلَى صُورَةِ الْبَشَرِ"⁸¹ sırrına mazhar olmayan âdem dimekdir. Sıfat-ı celîle-i âdemiyyet meziyyât-ı 'azîmeyi câmi' olmak lâzım geleceğinden, yalnız kelle kulağı yerinde olan her eşbâh-ı zî-hayâta ma'nen âdem itlâk olunamaz.

Vezîr ol pâdişâh ol âdemiyyet başka 'âlemdir
Me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün

mısra'ı bunu ba'zı mertebe îzâh ider zann iderim. Tedebbür oluna.

Me'yûs: Vükelâ-yı hâzırânın lütfundan nâ-ümîd kalan veyâhûd bunların tedâbir-i âkılânesiyle muhâfaza-i mülk ü millet için kat'-ı ümîd itmek derecelerine gelen ashâb-ı diyânet ü dirâyetin her biri.

Kâr:

Mevkî'inde bî-tekellüf kâr kendin gösterir
Fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün

mısra'ına nazaran mutlak iş ma'nâsına ise de burada fâ'ide ma'nâsını işrâb idiyor.

Tesellî: Yukarıda bi'lünâsebe zikr olundu.

Hulâsa-i ma'nâ : Gam ve zarûretle kalbi darlaşan bir âdemin karnı hevâ-yı tesliyetle doymaz ve harâbe yüz tutmasından dolayı ta'mîrinden ümîd kesilen bir mülk öyle lâf ile te'mîn-i bekâ eyleyemez.

Buna himmet ister, nasıl himmet, öyle himmet ki, bu mülkün muhâfazasından artık ümîd kalmadı, hemân küplerimizi dolduralım, efkâr-ı hâ'inânesine kapılmayup tahkîm-i bünyân-ı hükûmet idecek tedâbir-i sâdikaya teşebbüs eylemeli ve evvel-be-evvel ahâlîyi gadrden muhâfaza için mücerred dâmâd ve bacanağın eniştesi veyâhûd kâ'imbirâderin bilmem nesi diyerek hidemât-ı devlet nâ-ehl birtakım erâzile me'kel idilmeyüp gerek cihet-i mülkiyye ve gerek askeriyede ehl ü muhikk ve munsif u müdebbir ve sâhib-i dîn ve vukûf me'mûrlar kullanılmalı ve bunlara da te'mîn-i âsâyiş-i ahâlî vü ra'iyet ve tahkîm-i bünyâd-ı ma'mûriyyet için muvazzah kânûnlar, talîmâtlar ve vâsi' salâhiyyetler virilmeli ve mûcibince 'amel idenler ilâ-nihâyeti'l-emr terfî'an istihdâm kılınmalı, itmeyenler 'ibreten li's-sâirîn külliyyen tard olunmalıdır.

Kâbil olsaydı kazanmak bir hevâyî i'tibâr
Mâlmı halkın iderdik belki yağmâ pâresiz

Zavâllı nâzım-ı mûmâ ileyh cânib-i hükûmet-i seniyyeden otuz beş seneden beri ettiği hüsn-i hizmetle kazandığı haysiyyet ve i'tibarın el-hâletü hâzihî hiç kadri kalmadığını me'a-te'essüf beyân ile bir hevâî i'tibâr kazanmasına tâlib ve bununla berâber Havyar Hanı⁸² fırıldakçılığı gibi halkın malını yağmâya bile râğib oluyor.

Me'amâfih kendisi sadâkatle muttasif, sadâkat-ı vâkî'ası bunca müddetten beri müstahdem iken henüz bir hâne ve belki kâşâneye mâlik olamamasıyla ve hattâ ta'ayyüşden dolayı pek muztarr bulunmasıyla sâbitdir. Bu bâbda, إِذَا بَيَّسَ الْإِنْسَانُ طَالَ لَيْسَانُهُ⁸³ 'ibâre-i hükmiyyesi iyi düşünölsün, çünkü zarûret insânı cânından bile bî-zâr u zâr ider, bu da evliyâ-yı umûrun eser-i gadrdir, çünkü eser-i gadr ile hayâtına kıyanlar pek çokdur.

Tek değılsin korkma Âgâh yoklasan gerçi çıkar
Asrımızda ekseri a'la vü ednâ pâresiz

⁸¹ Allah, ineği insan şeklinde yaratmış: Bu ifade aşağılamak istenilen kişiler hakkında söylenir.

⁸² Karaköy meydanında bulunan, 1650'lere kadar havyar ticaretinin yapıldığı, daha sonrasında ise bankacı ve sarrafların yerleşmesiyle, İstanbul'un gayriresmi borsası haline dönüşmüş, ortak avlu ve kapının bir araya getirdiği birkaç binadan oluşan han. <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=havyar+han%C4%B1> [20.11.2009].

⁸³ İnsan ye'se kapılınca dili uzar.

Tek: Çiftin zıddı değil, burada yalnız ma'nâsınadır,
Değil: Türkçede edât-ı nefydir.
Korkma: Ma'lûm.

Âgâh: Nâzım-ı kasîdenin mahlasıdır.

Yoklasan : Arasan, taharrî itsen demek ise de, burada hakîkatde vâkîf olsan ma'nâsını ifâde eder.

Gerçi: Ger ve eğer edâtlarının mürâdifidir.

Çıkar: Ma'lûm,

'Asrımız: zamânımız,

Ekser: En çok demektir,

A'lâ: Yüksek.

Ednâ: Alçak ma'nâlarına gelir ise de, beytin tazammunâtına göre küçük ve büyük sûretiyle şerh idilebilir. Nâzım-ı muhterem fıkânî-i huzûr ve diremden pek sıkılmış ve kâmilin insâfsız tesâdüf iden erbâb-ı kâr u nüfûzdan hiç kimsenin derdine devâ idemiyeceğini anlayınca kendi kendine zügürt tesellîsi vermeye mecbûr olarak küçük büyük herkesin pâresiz kaldığına hükm ile "الْبَيْتَةُ إِذَا عَامَتْ طَابَتْ"⁸⁴ fehvâsınca tehvîn-i iztrâba kalkışmış ise de zamânımızda manâsıb-ı 'âliyye ashâbından bulunan ve mikdârı mahdûd olan nâ-ehillerin me'mûriyet-i hâzırlarına ta'yînlerinden evvel hiçbir şey'leri yok iken az bir vakt içinde mâl-i Kârûn'a mâlik oldukları inkâr kabul etmez hakâyık-ı mutlakadan ve fakat diğer ahâlî ve berâyâ-yı ma'sûme ve mazlûmenin umûmen sâhibsiz ve pâresiz oldukları umûr-i bedîhiyyeden bulunmağla gayretullâh zuhûriyle millet ve memleketimizin cidden müstahak ve müsta'idd olduğunu servet ve sa'âdet-i kâmileyi ihrâz u iktisâb eylemesi eltâf-ı Sübhâniyyeden mes'ûl ve müsterham ve celb-i gayretullâh esbâb u vesâ'ilini istihsâle 'umûm Osmanlıların çalışması vücûb derecesinde ehemdir.

Müncerr olur umûr-i cihân bir nihâyete

Sayfın şitâya meyli bahârın hazânadır.

Mef 'û lü / fâ 'î lâ tü / me fâ 'î lü / fâ 'î lün

Hitâm

KAYNAKÇA

Ebû Nu'aym (1405). *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (I-X), Beyrut.

el-'Aclûnî (1351). *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*, I-II, Beyrût.

el-Meydânî (1995). *Mecma'ul-Emsâl* (v. 518 h.), I-II, Beyrut.

ez-Zehebî (1995). *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Beyrût.

ez-Zehebî (1978). *Târîhu'l-İslâm*, Beyrût

Hâkim et-en-Neysâbûrî (1990). el-Müstedrek, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=havyar+han%C4%B1> [20.11.2009].

İbn 'Adiyy (1988). *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl* (I-VII), Beyrut.

İbn Hibbân (1992). *el-Mecrûhîn*, Beyrût.

İbn Kesîr (1981). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*,

İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (2009). *Şair-i Mâhir Trabzonî Emin Hilmi Efendi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı*, Ankara.

İNAL, İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal (1999). *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, Ankara.

Muallim Nâcî (1303). *Sânihâtü'l-'Arab*, Kostantuniyye.

⁸⁴ Belâ genelleşince, ahvâl-i âdiye haline gelir.